

PORTRETTENGALERIJ VAN DE GENTSE SCHUTTERSMAATSCHAPPIJ WILLEM TELL <i>Beatrix Baillieul</i>	214
FEEST EN ROUW ACHTER DE PORSELEINKAART <i>Roza De Vriendt</i>	234
LOFLIED OP HET DORP VAN ZEVENEKEN (vroeg 18de eeuw) <i>Willy L. Braekman</i>	250
ZOEKEN EN ZANTEN	
OPLICHTERS AAN HET WERK TE GENT IN 1751 <i>Willy L. Braekman</i>	258
WAAROM EN SINDS WANNEER ZETTEN WE EEN KERSTBOOM IN ONS HUIS? <i>Danny Lamarcq</i>	260
LITERATUURINFORMATIE	
BOEKEN EN SIGNALEMENTEN	
Gita Deneckere: Het Gentse Sint-Vincentiusziekenhuis. <i>Karel Velle</i> Sire, het volk mort. <i>Karel Velle</i>	262 263
Donald Weber: Homo Criminalis. <i>Karel Velle</i>	264
Hubert Boone en Wim Bosmans: Volksinstrumenten in België. <i>Renaat Van der Linden</i>	268
Paul Huys: Molen en molenaar te kijk gesteld. <i>Renaat Van der Linden</i>	273
Eugeen Bogaert en Andre van de Sompel: Kalken van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. <i>Harry Van Royen</i>	278
Mike Storry en Peter Childs: British Cultural Identities. <i>Harry Van Royen</i>	279
Laura Hunt Yungblut: Strangers settled Here Amongst Us. Policies, perceptions & the pre- sence of aliens in Elizabethan England. <i>Harry Van Royen</i>	279
Sculpicius Severus: Het leven van Sint-Maarten. <i>Harry Van Royen</i>	280
Rudi Künzel: Beelden en zelfbeelden van middeleeuwse mensen. <i>Harry Van Royen</i>	282
Erik Nijhof en Peter Scholliers: Het tijdperk van de machine. <i>Harry Van Royen</i>	282
Marc Constandt: De verdwenen badplaats. De geschiedenis van Westende-Bad. <i>H. Van Royen</i>	283
Erik De Rijcke: Memento Mori. Kerkhoven (...) van Groot-Hamme. <i>Harry Van Royen</i>	284
Dominque J.B. Vanpee: Tussen moment en monument voor de eeuwigheid... <i>H. Van Royen</i>	284
Colette Coenegrachts: Mode onder de mode. <i>Harry Van Royen</i>	285
R. Dekker (e.a.): Kinderen van alle tijden. <i>Harry Van Royen</i>	285
Denise De Weerd: Buiten de uren. Buiten de muren. <i>Arnold Eloy</i>	286
MENSEN EN DINGEN	
IN MEMORIAM Prof. Paul GYSSELING. <i>Luc Van Durme</i>	288
VOLKSRELIGIEUZE ANALYSE VAN BELGIË.	290
LEZINGENCYCLUS "DE ONTGRENZING"	291
INHOUDSOVERZICHT JAARGANG 1997	292

PORTRETTENGALERIJ VAN DE GENTSE SCHUTTERSMAATSCHAPPIJ WILLEM TELL

Beatrix BAILLIEUL

Hoewel deze 19de- eeuwse schuttersvereniging jarenlang een actieve rol speelde in het sociale leven van die tijd en druk bezocht werd door Gentse politici en hogere burgerij (industriëlen, aannemers, architecten...) in hoofdzaak van liberale strekking, bestaat ze al jaren niet meer. De laatste sporen die ze achterliet dateren van 1945, einddatum van een verslagboek momenteel in privé bezit. Door zorgvuldig speurwerk kon het in 1989, bij een bezoek aan de weduwe van de heer Van Autryve, uit de papierslag van de maatschappij worden gered¹. Van Autryve bekleedde jarenlang een bestuursfunctie binnen de maatschappij toen deze een onderkomen had gevonden in De Toren, een herberg met feestzaal (bouwjaar 1902) aan de voet van de Sint-Salvatorkerk in de Sleepstraat te Gent.

Mede dankzij deze vondst kon de geschiedenis van de vereniging geschreven worden². Het ontdekken in 1995 van het guldenboek bracht echter een oplossing voor nog heel wat onduidelijkheden³. Een geactualiseerde versie van de geschiedenis dringt zich dan ook op en wordt in het vooruitzicht gesteld.

Na lectuur van het guldenboek konden bijna alle portretten, die sinds 1963 bewaard worden in het lokaal van de Gentse Sint-Rochusgilde aan het Sint-Pietersplein, geïdentificeerd worden.

Het betreft hier tien portretten van voorzitters en ere-voorzitters en één schilderij met de afbeelding van een vaandel. De schilderijen op doek zijn te dateren tussen 1850 en 1939 en vormen een onderdeel van het verhaal van een vereniging die in de 19de eeuw hoge toppers scheerde en in de 20ste eeuw op korte tijd in het niet verdween.

Portrettengalerij van de kruisboogmaatschappij Willem Tell in de Bagattenstraat. Porseleinkaart, na 1850. Verz. R. De Vriendt
Foto G. Anthéunis Gent.

Het was stadsarchivaris professor dr. Victor Fris (1877-1925) die in zijn prijsboek voor de schooljeugd *'De Historische persoonsnamen der straten van Gent'* (1922) voor de eerste maal melding maakte van de "portretten der Koningen van de ontbonden Tell-maatschappij, die thans naar 't Museum overgebracht zijn". Het is echter niet duidelijk of en in welk museum deze stukken een onderdak kregen. Bovendien vergistte de auteur zich: de maatschappij was in 1922 wel verdwenen uit de Bagattenstraat maar niet ontbonden.

In 1958 kwam de collectie opnieuw te voorschijn: de pas benoemde deken van de Sint-Rochusgilde, gemeenteraadslid Valère Henau, en beeldhouwer Jan Anteunis (1896-1973) die er de functie van baljuw waarnam, brachten een bezoek aan de heer Van Autryve woonachtig in de Doornzelestraat te Gent. Van Autryve bleek een van de laatste bestuursleden (in 1942 aanvaard) van de kruisboogmaatschappij Willem Tell geweest te zijn en had op dat ogenblik de portretten in zijn bezit. De onderhandelingen voor de overdracht ervan verliepen moeizaam zodat pas in 1963 de schilderijen definitief in het lokaal van de Sint-Rochusgilde een onderkomen vonden⁴. De portretten kregen een plaats in de schietbaan. In 1989/90 werden ze stof- en nicotinevrij gemaakt en hier en daar - niet altijd correct - hersteld door

de toenmalige baljuw Cyrille De Geyter (1931-1993). Pas daarna kregen ze een plaats in de gildenkamer.

Het gebruik om hoofdmannen, euverdekens en koningen van schuttersgilden voor het nageslacht te vereeuwigen is eeuwenoud. In de rijke verzameling van de vier Gentse Hoofdgilden gaan de sporen hiervan terug tot in de 17de eeuw⁵. Het was ook traditie dat deze portrettengalerij in het gildenlokaal tentoongesteld werd. Door de turbulente gebeurtenissen binnen de gilden of door de politieke omgeving, kwamen portretten soms in privébezit terecht of vonden ze een plaats in het Bijlokemuseum waar ze nu nog kunnen bewonderd worden.

De Willem Tellmaatschappij (de leden schoten er met de kleine kruisboog op doel) die van bij haar ontstaan in 1825 een plaatsje wilde veroveren naast de Sint-Jorisgilde (waar geschoten werd met de grote kruisboog op de peerse), zou, na de herinrichting van 1850, deze gewoonte overnemen. Het is deze portrettengalerij die, na het uitsterven van de maatschappij, als één geheel bewaard bleef. Door verder systematisch onderzoek konden de erop afgebeelde figuren niet alleen binnen de vereniging maar ook in het sociaal-economisch patroon van de stad geplaatst worden.

Nieuwjaarswens, 1861. Porseleinkaart litho
L.Stroobant. Verz. R.De Vriendt. Foto G. Antheunis
Gent.

Portret L.H.Haemelinck, voorzitter en stichtend lid
van de maatschappij Willem Tell. Steendruk J. Pin-
noy, 1842. Verz. BUG, kaarten- en prentenkabinet.
Foto G. Antheunis Gent.

Een korte historische duiding

De stichting van de kruisboogmaat-
schappij Willem Tell gebeurde op kerst-
mis 1825 in de herberg Sint-Anneyt of
Sint-Arnold, gelegen in de Sint-Pieters-
wijk aan de Kortrijksepoortstraat. De
eerste voorzitter was Ivon De Ruyck,
een katoenfabrikant werkzaam aan de
Coupure. Over zijn rol in de maatschap-
pij zijn verder geen gegevens bekend.
Wel werd hij sinds 1834 als lid van de
Sint-Jorisgilde opgemerkt.

De Ruyck werd als voorzitter opgevolgd
door glazenmaker en negociant in ver-
waren Louis-Hubert Haemelinck (ca
1777- Gent 29 maart 1850). Onder zijn
impuls werd op 10 maart 1835 aan het
stadsbestuur de erkenning van de maat-
schappij gevraagd. Deze toelating, toch
wel belangrijk om in aanmerking te
komen voor subsidies bij schutterswed-
strijden of gelegenhedsoptochten, werd
op 9 mei verleend.

Haemelinck zelf prijkt niet in de portret-
tengalerij, deze gewoonte was op dat
ogenblik binnen de Willem Tellmaat-
schappij nog niet ingeburgerd. Van hem
is echter wel een litho bewaard uit 1842
waarop hij voorgesteld wordt met de
voorzittersjerp en de kentekens van zijn
maatschappij ⁶. Hij was een vooraan-
staand en gefortuneerd burger, gehuwd
met Jeanne Lammens en woonachtig in
de Nederkouter. Zijn schoonzoon, archi-
tect Louis Eyckens (1807-1879), stond

ondermeer in voor de uitvoering van het rijkelijk gedecoreerd herenhuis Lousbergs de Hemptinne in de Keizer Karelstraat. Ofschoon woonachtig in de Nederkouter bezat Haemelinck verschillende eigendommen in de Bagattenstraat ⁷.

Omstreeks 1828 kreeg de maatschappij de gelegenheid twee van deze panden, die toen de huisnummers 27 en 29 droegen en waaraan een uitgestrekte tuin van circa 1060 m² verbonden was, te huren. Haemelinck gaf daarop aan zijn schoonzoon de opdracht zijn drie eigendommen aan de straatzijde met een verdieping te verhogen⁸. Hij stond zelfs toe dat er op het beschikbaar gestelde terrein in 1838 een schitterende feestzaal opgetrokken werd, waarvan hier en daar nog iconografische sporen, vooral op nieuwjaarswensen, bewaard bleven ⁹.

Bij zijn overlijden in 1850 was hij nog steeds voorzitter van de maatschappij. Hij werd begraven in de O.L.Vrouw Sint-Pieterskerk op 15 april en als lid van het Genootschap van de Oude Wapenbroeders van het keizerrijk (opgericht in 1841) met militaire eer bijgezet op het kerkhof van de Napoleonisten buiten de Dampoort¹⁰. Op de zuil van de Napoleonisten op het Campo Santo van Sint-Amandsberg wordt hij eveneens met naam vermeld:

“Haemelinck (+)L.H. + avril 1850 - 19me Rég. - Infant”.

Rouwkaart L.H. Haemelinck.

Litho L. Defferrez, 1850.

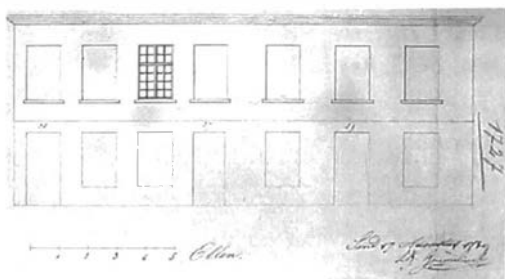
Verz. BUG, handschriftenzaal. Foto G. Antheunis Gent.

Adreskaartje architect Louis Eyckens.

Litho F. en E. Gyselynck. Verz. R. De Vriendt

Na zijn dood werd de maatschappij heringericht en opnieuw gereguleerd. Dit gebeurde op 5 juli 1850. In een contract afgesloten voor notaris Eggermont, werd als eerste belangrijke stap overgegaan tot de aankoop van het lokaal voor een bedrag van 17.600 franken. Dit gebeurde in overleg met de erfgenamen: Jeanne Lammens, zijn weduwe, Louis Eykens, architect en echtgenote Pauline Haemelinck, Charles Nolet, uurwerkmaker en echtgenote Delphine Haemelinck, Théodore, huisschilder en Edouard Haemelinck, zijn kinderen. De koop betrof het lokaal met een grote tuin, een woonplaats, een danszaal, een schietzaal en verschillende mooie zalen in de Bagattenstraat 27. Tot dan had de maatschappij het pand gehuurd voor 1000 fr per jaar. Het aanpalend huis nr 25 was in huur bij Laurent Steenbrugge, een timmerman en het huis nr 29 stond leeg¹¹.

Optrekken van de woningen van Hamelinck in de Bagattenstraat met één verdieping. Bouwtekening bij aanvraag. Verz. SAG, reeks G12. Foto Stadsarchief Gent

Deze aankoop gaf een nieuwe impuls aan de vereniging. Het werd vanaf dan gebruikelijk dat elke nieuwe voorzitter en ere-voorzitter geportretteerd werd. Na een schitterend verjaardagsfeest, in 1900, onder het voorzitterschap van Victor De Muynck, begon de ster van de maatschappij te tanen. Kort na wereldoorlog I werd het lokaal in de Bagattenstraat openbaar verkocht en vanaf 1920 hernamen de leden van Willem Tell hun activiteiten in café "De Toren" aan de H.Kerstkerk in de Sleepstraat. De kruisboogsport werd verlaten en de schutters legden zich toe op het bolspel. Na 1945 lijkt de vereniging van de aardbol verdwenen te zijn. Geen enkel document wijst nog op haar bestaan.

De portretten

Een voorzitter werd voor drie jaar verkozen, ere-voorzitter werd men voor het leven. Van de tien portretten werden er acht geïdentificeerd: Pierre J. Kerfysier (1801-1852), Joseph Kerfysier (1833-1888), Louis Van Ghendt, Victor de Muynck (1840-1904), Eugène Desiré Cambier (1821-1906), Alfons Collumbien (1867-1947) en de ere-voorzitters: Diomède Claes (1825-1846) en Charles de Kerchove de Limon (1819-1882). De portretten van Karel Inghels en Jan Van Damme konden niet toegeschreven worden, van Siegfried Van Gheluwe werd

wellicht nooit een portret gemaakt.

De portretten werden door de leden bekostigd via een vrijwillige inschrijving en aan de betrokkene overhandigd ter gelegenheid van een banket. Traditioneel werden ze in het maatschappijlokaal opgehangen. Bij de beschrijving van de portretten werd de chronologie gerespecteerd.

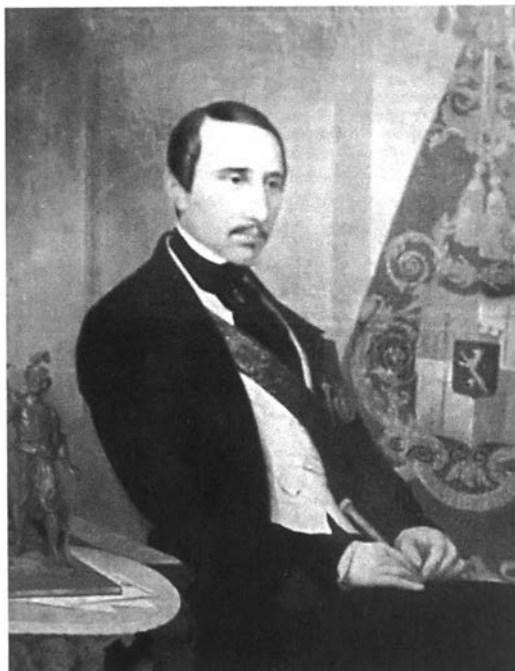
DIOMEDE CLAES

(Gent 17 maart 1825 - Brussel 18 november 1846), schilderij op doek naar Daguerreotypie, 1850.

Joannes Egidius Vanderplaetsen, h: 117 (143) b: 95 (122), geen signatuur of datering

Beschrijving

De jongeman met snor wordt zittend afgebeeld en heeft een wandelstok in de hand. Hij draagt een schouderlint met het wapen van de maatschappij. Op zijn linker revers zijn twee tekens gespeld: een kruisboogje dat getuigt van zijn lidmaatschap (wordt door elk lid bij zijn intrede aangekocht) en een gouden penning waarop de voorstelling van het gildenvaandel geciseleerd is (geschonken door de maatschappij op 22 maart 1846 bij de inhuldiging van de vlag). Rechts: vlag van de maatschappij: groen veld met gouden borduursel en een gevierendeeld wapen waarop een witte leeuw op een zwart veld prijkt. De velden 1 en 4

Portret D. Claes. Johannes Vanderplaetsen, 1850. Verz. Sint-Rochusgilde Gent. Foto C. De Geyter 1990.

zijn van keel waarop een pijlenkoker met pijlen afgebeeld zijn; de velden 2 en 3 zijn van zilver en dragen een balansboog. Bovenaan is er rond de stang een krans met eremetalen geplaatst. Links, op een consoletafeltje: een boek met gouden snee en een beeldje van Willem Tell, steunend op een boog, in verguld brons. Dit beeld bekroonde de draagstang van de nu verdwenen standaard en werd uitgevoerd door confrere Jean Mortier.

*Biografie*¹²

Diomède Claes was de zoon van Franciscus en Isabella de Cock en woonde in een herenhuis aan de Nederkouter (bouwjaar

*Ayez pitié de moi comme un misère qui des misères
amis ayez pitié de moi, puisque la misère du
Seigneur m'a frappé. Job. XIX. 21
Mes jours se sont écoulés comme l'ombre. Le
travail de ma demeure sur la terre est fini. Où
est le sépulchre de mon père, où est le sépulchre de
mon père, où est le sépulchre de mon père.*

PREZ POUR L'AME
de feu Monsieur
DIOMÈDE NICOLAS CHARLES
CLAES,
Né à Gand le 17 Mayo 1825
Décédé à Bruxelles le 18 Novembre 1846

Mon âme était compatissante envers le pauvre
Sallondais, les biens, et les maux sont venus
fondre sur moi; j'espérais la lumière, et les
ténèbres m'ont enveloppé. Un feu brûle dans
mes entrailles, sans me donner aucun repos,
les jours de la affliction m'ont prévenu. Je
marchais tout triste, mais sans me laisser
aller au murmure. — Souvenez-vous de moi
Mon Dieu, pour ces choses et n'effacez pas de
votre souvenir les bonnes œuvres que j'ai faites.
Car je sais que mon Rédempteur est vivant et que
je serai avec lui au dernier jour... et je verrai mon
Dieu dans ma chair... c'est là le bonheur qui repose.
dans mon sein. 46/11, 25 21/2/17/11, 46/11/25

1828)¹³. Hij werd op 22 december 1844 als eerste ere-voorzitter van de maatschappij geïnstalleerd. Hij overleed te Brussel op zeer jonge leeftijd ten gevolge van een longaandoening. Negen leden van de W. Tellmaatschappij woonden in Brussel de lijkdienst bij, evenals de kerkdienst te Lembeek waar hij in de familiekerk begraven werd. Medelid Ferdinand Bertin, die een bijzondere school voor jongelingen leidde in de Sint-Jansvest, sprak er, in naam van de maatschappij, een lijkrede uit.

De naam van Diomède Claes zou ongetwijfeld verbonden blijven met de standaard die hij aan de maatschappij schonk en waarvan een schilderij en een beschrijving bewaard bleven. Jammer genoeg verdween het stuk zelf in de loop der jaren. De laatste sporen ervan dateren van 1941 toen de standaard aan de toenmalige secretaris Blaes overgemaakt werd.

Doodsprentje Diomède Nicolas Charles Claes, 1846. Verz. VVF Merksem

Uitnodiging voor een prijsuitreiking aan de leerlingen van de school van F. Bertin in de feestzaal van Willem Tell.
Porseleinkaart litho Charles Vincent Gent.
Verz. R. De Vriendt.

PIERRE JOSEPH KERFYSER

(Oostende 20 november 1801 - Gent 15 augustus 1852), schilderij op doek, 1851
 Joannes Egidius Vanderplaetsen, h:120 (146); b: 100 (124), gesigneerd en geda-teerd rechts onder "J.Vanderplaetsen '51"

Beschrijving

Kerfysier werd rechtstaand afgebeeld met het maatschappijlint over de rechterschouder. Op zijn linker revers is een kruisboogje gespeld als teken van lidmaatschap. Links ligt het reglement van de maatschappij op een tafel. Hij legt er zijn rechter hand op en wijst de tekst aan. Dit reglement (12 aug 1850) lag, bij de herinrichting van de maatschappij op 5 juli 1850, aan de basis van een nieuwe bloeiperiode.¹⁴

Naast het reglement staat een inktpot met pluim en op de achtergrond is een kolfkruisboog zichtbaar. Rechts als decor: een deel van het schutterslokaal, rondbogen en koppen zijn de meest opvallende architecturale elementen van de gevel, in de tuin een beeld op voetstuk met een voetboog in de hand.

Biografie

Pierre Kerfysier woonde aan de Lindelei en was gehuwd met Joanna Maria Sauvage waarvan hij tien kinderen had. Hij was als aannemer, bouwkundige en metselaar betrokken bij verscheidene

Portret Pierre Joseph Kerfysier. Joannes Vanderplaetsen, 1851.
 Verz. Sint-Rochusgilde. Foto C. De Geyter 1990.

Portret Pierre Joseph Kerfysier, bouwkundige. Litho
 R. Vandesteene. Verz. SAG, portretten. Foto G. Anthemis.

belangrijke opdrachten in Gent: de Opera aan de Kouter, de Casino aan de Coupure met stadsarchitect Louis Roelandt als ontwerper en de feestzaal van de maatschappij in de Bagattenstraat.

Pierre Kerfysier werd voorzitter op 15 augustus 1850, kort na de herinrichting van de maatschappij en in opvolging van Haemelinck. Hij overleed in 1852 na een beenamputatie ten gevolge van een val bij werkzaamheden aan de vlasfabriek La Lys. Op dinsdag 17 augustus werden in de kerk van Sint-Martinus de laatste gebeden uitgesproken. Dan vertrok de rouwstoet naar het kerkhof buiten de Brugsepoort¹⁵. De keuze van dit kerkhof wijst op zijn liberale strekking.

KAREL DE KERKHOVE DE LIMON
(Gent 4 juni 1819 - Gent 21 februari 1882), schilderij op doek, 1857

Joseph Pauwels, h: 122 (147); b: 102 (126) gesigineerd en gedateerd links onder "Joseph Pauwels '57"

Gereinigd in 1989, twee recente scheuren.

Beschrijving

De ere-voorzitter, met baard en snor, wordt zittend afgebeeld. Op zijn linker revers is een ereteken gespeld (Leopoldsorde?). Aan zijn linkerzijde staan op een tafel: een gouden of vergulde beker met deksel en een handbel en ligt een opgevouwen schouderlint met het embleem van de maatschappij. Bovenaan links is het familiewapen en de familiespreuk zichtbaar.

*Portret Karel de Kerkhove de Limon.
Joseph Pauwels, 1857. Verz. Sint- Rochus-gilde
Gent. Foto C. De Geyter 1990.*

*Portret Joseph Jacques Kerfysier.
Joseph Pauwels, 1857.
Verz. Sint- Rochusgilde. Foto C. De Geyter 1990.*

Biografie

Hij was gehuwd sinds 15 mei 1843 met Eugénie de Limon, was burgerlijk ingenieur en woonachtig in de Burgstraat. Op 21 september 1851 werd hij tot erevoorzitter van de Willem Tellmaatschappij verkozen. Hij was burgemeester van de stad van 1857 tot 1882, provincieraads-lid, volksvertegenwoordiger en senator en zijn politieke opvattingen kenmerkten zich door een uitgesproken anti-klerikalisme en een overtuigd liberalisme, een strekking die door te trekken is doorheen de leden van de Willem Tell maatschappij. Zijn portret werd op 27 december 1856 onthuld. Op 26 januari 1857 werd hij als voorzitter van de "Liberale Grondwettelijke Vereniging" gekozen¹⁶.

JOSEPH JACQUES KERFYSER (Gent 1 juli 1833 - Gent 29 mei 1888), schilderij op doek, 1857

Joseph Pauwels, h:124 (145); b: 102 (124,5) gesigneerd en gedateerd onder links "Joseph Pauwels 1857"

Beschrijving

De voorgestelde jongeman zit neer en draagt het schouderlint van de vereniging over de rechterschouder.

Biografie

Evenals zijn vader was Joseph Jacques Kerfysers aannemer en architect. In 1854 werd hij voorzitter van de maatschappij. Op 15 januari 1859 huwde hij met Maria Van Dinter (1835-1890), dochter van een katoenfabrikant waarmee hij vier kinderen had. Van 1882 tot aan zijn dood was hij gemeenteraadslid met een liberale strekking. Op professioneel vlak was hij lid van de administratieve Raad van de orde (?) van architect-aannemers. Hij overleed in 1888 en werd bijgezet op de gemeentelijke begraafplaats Brugse poort¹⁷. De concessie werd aangevraagd door zijn moeder voor haar in 1852 overleden man.

Het monument, in neoclassicistische stijl, is een realisatie van architect Jules Van de Waele. De rechtopstaande fakels staan symbool voor vrijzinnigheid en getuigen van een liberale ingesteldheid (Weslerbegraafplaats nr A396)(18).

Grafmonument familie Kerfysse op de Westerbegraafplaats nr A-396. Eigen foto 1996.

LOUIS VAN GHENDT, schilderij op doek 1861.

Joseph Pauwels, schilderij op doek, h: 122 (156); b:100 (131), gesigneerd en gedateerd links onder "Joseph Pauwels '61" (moeilijk leesbaar)

Beschrijving

Deze man met baard en snor is rechtstaand afgebeeld met de linkerhand op de leuning van een zetel waarover het verenigingslint gelegd werd, de tekst "Guilla." is nog juist zichtbaar.

Biografie

Over deze voorzitter is nagenoeg geen informatie bekend, ook niet vanaf wanneer hij deze functie bekleedde. Wel werd in het guldenboek een nauwkeurig verslag verleend van het banket waarop het portret onthuld werd. Op 25 augustus 1861 werd de voorzitter door een delegatie van de maatschappij met een koets opgehaald om zich naar het lokaal te begeven. De ondervoorzitter Ferdinand Bertin heette hem aan de poort welkom en begeleidde hem via de met glas overdekte gaanderij naar de versierde zaal. Daar werd hij met vreugdekreten onthaald en aan de piano werd het bekende vriendenaria van Grétri "Waer kunnen wij nog beter zijn, als bij ons goede vrienden" gespeeld onder het eenparig gezang van 140 stemmen. Na een korte toespraak van de ondervoorzitter, waar-

*Portret Louis Van Ghendt. J. Pauwels 1861.
Verz. Sint-Rochusgilde Gent.
Foto C. De Geyter 1990.*

bij ook de ere-voorzitter verontschuldigd werd, kon iedereen aan tafel. Het maal werd opgediend door leden van de maatschappij, als teken van vriendschap. Bij het nagerecht werd het portret onthuld en nam de voorzitter het woord om te danken en om te beloven dat hij tot het einde van zijn leven inspanning zal doen om "onze reeds zoo hoog in aanzien en voorspoed geklomene maatschappij tot nog hooger trap van eer en welzijn te brengen". Na de heildronken werden er enkele verzen gezongen onder begeleiding van de piano. Zij zouden gedrukt worden én aan elk lid uitgedeeld.

EUGEEN CAMBIER (Ronse 11 april 1821 - Gent 10 juli 1906), schilderij op doek, 1868

Joseph Pauwels, h:123 (168); b:105 (146), gesigneerd en gedateerd links onder "Joseph Pauwels 1868".

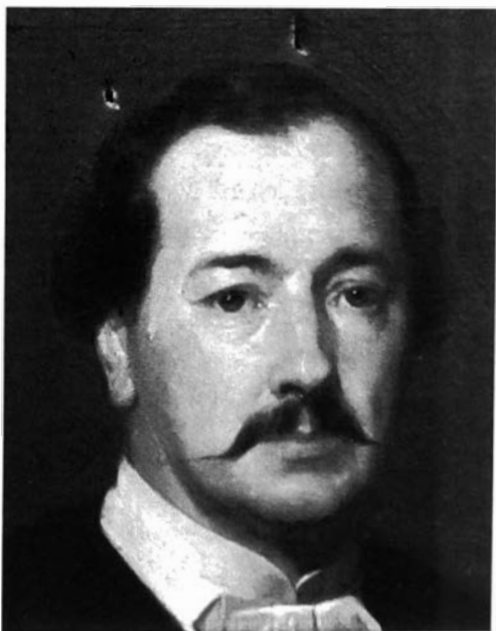
Beschrijving

Deze voorzitter werd rechtstaand afgebeeld met de linkerhand op de rugleuning van een stoel. Op zijn revers: twee kentekens, 1 zilveren en 1 goud/zilver. Bovenaan rechts is het wapenschild van de maatschappij zichtbaar met als kenspreuk "zie regt, doe regt".

Biografie

Tijdens de Algemene vergadering van 19 februari 1865 werd Eugene Cambier als nieuwe voorzitter verkozen, tijdens een banket werden hem de tekens van zijn functie overhandigd. In 1868 werd hij herkozen en terzelfdertijd werd beslist een inschrijvingslijst te openen om hem zijn portret te kunnen laten uitvoeren. Kunstschilder en lid van de maatschappij J.Pauwels werd met de opdracht belast en nog hetzelfde jaar werd het portret tijdens een banket ter gelegenheid van de 43ste verjaardag van de maatschappij aan de voorzitter overhandigd. Hij was een van de meest geliefde voorzitters van de maatschappij. Uit zijn huwelijk met Mathildis Francisca Minne had hij vier kinderen.

Hij was vereerd in de Leopoldsorde en de Orde van Karel III van Spanje. Bij zijn overlijden in 1906 woonde hij in de Zwartzusterstraat 9. Hij werd begraven in een familiekerk aan de Brugsepoort¹⁹.

Portret Eugène Désiré Cambier: J. Pauwels, 1868, detail.

*Verz. Sint-Rochusgilde Gent.
Foto C. De Geyter 1990.*

VICTOR DE MUYNCK

(Gent 24 oktober 1840-23 februari 1904), schilderij op doek, 1900

Ferdinand Willaert, h:126 (147); b: 102 (124,5), geen signatuur.

Beschrijving

De man met baard is rechtstaand afgebeeld met de linkerhand op de rugleuning van een stoel. Op de linker revers van zijn vest is een rood lintje aangebracht en bovenaan rechts is het wapen van de maatschappij zichtbaar.

Biografie

De Muynck werd voorzitter op 16 augustus 1896 nadat de maatschappij ettelijke jaren geen voorzitter meer had gehad omdat Cambier er geen interesse meer voor had. De eerste sporen van de achteruitgang van de maatschappij worden hiermee aangetoond. Hij was sinds 20/07/1871 gehuwd met Helène Delcroix en had vijf kinderen. Op dat ogenblik was hij uitbater van een gleierwerk-winkel, in 1885 werd hij vennoot-oprichter van Delcroix en c° en in 1890 beheerder van N.V. Union du Crédit. In 1898 werd hij opgenomen in de Leopoldsorde en van 1885 tot 1904 was hij liberaal gemeenteraadslid. Na zijn overlijden werd hij met militaire eer begraven. Hij was immers "sous-luitenant honoraire croix civique" (tweede klasse), "état major" en behoorde tot de

Portret Victor De Muynck. F. Willaert, 1900. Verz. Sint-Rochus-gilde Gent. Foto C. De Geyter 1990.

Gentse Burgerwacht. Op dat ogenblik woonde hij in de Savaanstraat²⁰.

De Muynck werd in 1906 als voorzitter opgevolgd door SIEGFRIED VAN GHELUWE (Wannegem - Lede 23 april 1832 - Gent 18 maart 1910), zoon van een kleermaker en broer van Leo, Vlaams componist en directeur van het Brugse conservatorium. Hij was slechts vier jaar voorzitter van de maatschappij en van hem bleef geen portret bewaard (werd vermoedelijk ook nooit uitgevoerd). Nochtans is hij een interessant figuur om even bij stil te staan. Zoals velen in die tijd aangetrokken werden door het succes van Gent als textielstad, kwam Van Gheluwe uit Wannegem en stichtte in 1862 in de Korte Ridderstraat

vlakbij het Belfort (deze straat liep vroeger van het Goudenleeuwplein naar de Poelje-markt) de “Groote Magazijnen ‘t Belfort” waar hij zijden stoffen, wollen damesstoffen, kanten, velours, mercerieën en benodigdheden voor kleermakers verhandelde. Hij was gehuwd met

Léonie Debonnet (1833-1912) en had twee zonen en één dochter: Jules (1870-1949), gehuwd met de Waegeneire (kinderen: Siegfried en Léon); de dochter huwde met Oscar Gevaert (kinderen: Paul, Elza, Louise en Robert ; Georges (1878-1972), gehuwd met Marguerite De Vriendt (1885-1929) (kinderen: Georgette °1907, Willy °Gent 1911-†Gent 1975 en Cécile °1910).

Siegfried Van Gheluwe overleed in 1910 en ligt begraven op het Campo Santo van Sint-Amansberg (I 131). Zijn zonen Jules en Georges baatten in het begin van de eeuw een belangrijke weverij uit langsheen de Nieuwe Vaart. Van Georges is geweten dat hij zeer intellectueel en muzikaal begaafd was maar een zonderling figuur. Hij was liberaal en toch een tikkeltje katholiek, franssprekend maar verdediger van de Vlaamse zaak. Hij noemde zichzelf “Un flamingant d’expression française”.

Na de eerste wereldoorlog kende de textielindustrie een enorme opgang. In enkele jaren tijd nam het kapitaal van Georges enorm toe en in 1922 kon hij een kasteel in Heusden kopen²¹.

Oscar Gevaert-Van Gheluwe had in 1908 een winkel in de Hoogpoort, terwijl de zaak aan de Korte Ridderstraat nog altijd bestond.

Winkelruimte breukbandmaker Karel Inghels aan de Zandberg, nu vegetarisch restaurant. Eigen foto 1996. ►

Briefhoofd van de firma S. Van Gheluwe aan het Emiel Braumplein Verz. F. Van Bost Gent.

KAREL INGHELDS, schilderij op doek, 1925

Jan VAN DAMME, schilderij op doek, nà 1925 en vóór 1936

Léonard De Buck, , h: 135 (162); b: 97 (126) gesigneerd links onder, niet gedateerd of h: 106 (122); b: 81 (97) gesigneerd boven rechts, niet gedateerd.

Beschrijving

De ene voorzitter werd rechtstaand afgebeeld met het wapen van de maatschappij in de linker bovenhoek van het schilderij; de andere - een oudere man - werd zittend voorgesteld met het maatschappijlint over de rechter schouder. Beide figuren konden echter niet van elkaar onderscheiden worden.

Biografie

Na het overlijden van Van Gheluwe (1910) werd Karel Inghels, een breukbandmaker aan de Zandberg (nu nr 8), de nieuwe voorzitter. Hij oefende deze functie nog steeds uit in 1925 toen de vereniging haar 100ste verjaardag vierde. Kort daarna en zeker in 1930 was Jan Van Damme, een bediende woonachtig in de Brabantdam, voorzitter.

Ook van hem werd door Leonard De Buck een portret gemaakt.

Karel Inghels en Jan Van Damme (wie is wie?) geportretteerd door L. De Buck. Verz. Sint-Rochusgilde Gent. Foto C. De Geyster 1990. ▲

ALFONS ERNEST COLLUMBIEN,
(Gent 17 februari 1867-Gent 21 januari
1947) schilderij op doek, 1939

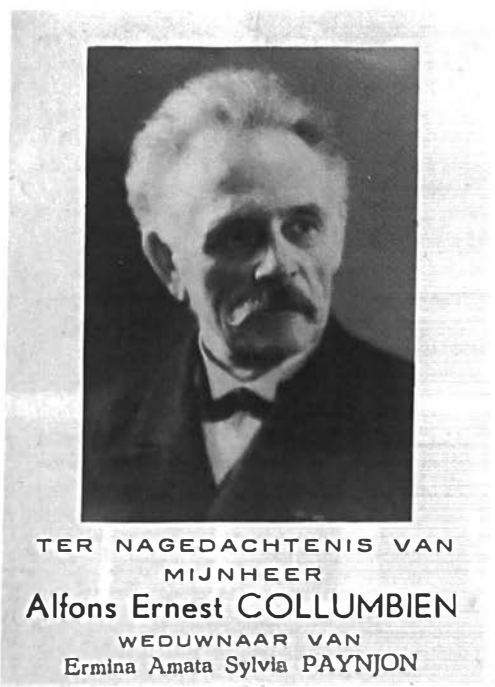
Léonard De Buck, h:138 (157); b:93
(112) signatuur Leonard de Buck boven
rechts.

Beschrijving

De voorzitter is geportretteerd gezeten op een veelkleurig bankstel. Opvallend is dat hij wel een rood lintje draagt op de linker revers maar geen schouderlint van de maatschappij.

Biografie

In 1936 volgde Alfons Collumbien Jan Van Damme op als voorzitter van de intussen tot boldersmaatschappij omgevormde kruisboogvereniging Willem Tell. Hij bleef zeker aan tot 1944/45, het ogenblik waarop alle sporen van de vereniging uitgewist lijken. Hij was tuinbouwkundige en gehuwd met Ermina Paynjon. Sinds 1906 was Collumbien voorzitter van de Bond der Hofbouwwerkers, een in 1867 opgerichte Gentse tuinbouwmaatschappij. Hij was leraar aan de Gentse tuinbouwschool en auteur van het boek "*Geschiedenis der Staat-smid-delbare tuinbouwschool te Gent*" (1924). Op zijn rouwkaartje staat terecht "Met U verdwijnt een sieraad uit de Tuinbouw-wereld, waar gij zijt voorbijgegaan gedijen nog de vruchten van uw werk"²².

De kunstenaars ²³

Jean Egidius Vander Plaetsen (Gent 1808-1857) studeerde aan de Gentse academie waar hij in 1843 tot leraar benoemd werd. Later promoveerde hij tot directeur aan de Academie van Dendermonde. Hij woonde in de Begijnengracht. Hij was leerling van Jean Portaels en Constant de Sloeders en schilderde voornamelijk religieuze onderwerpen en portretten. Hij ging eveneens in de leer bij Jean-Baptiste Maes-Canini. Van hem bleven ondermeer twee schilderijen bewaard in het Bijloke-museum en twee kinderportretten in het kapelleke Schreiboorn (1852,1854).

In opdracht van de Willem Tellmaatschappij vervaardigde hij de portretten van Diomède Claes en Pierre Kerfeyser.

Joseph Pauwels (Sleidinge 16 dec. 1818 - Gent 12 maart 1876) was een leerling van P. Van Hanselaere aan de Gentse academie en van G. Wappers aan de academie van Antwerpen. Werk van hem te Gent. Hij specialiseerde zich in muurschilderingen en was gekend door zijn portretten, zijn religieuze onderwerpen en als genreschilder. Het Gentse museum voor Schone Kunsten bezit van hem vier schilderijen, waarvan drie portretten.

Voor Willem Tell realiseerde hij de portretten van Karel de Kerkhove de Limon, Joseph Kerfeyser, Louis Van Gendt en Eugene Cambier.

Ferdinand Willaert (Gent 1861-1938). Hij was de schilder van oude kanalen, stadshoekjes, begijnhoven, landschapen en portretten. In 1884 werd hij leraar aan de Gentse academie, later aan de Academie voor Schone Kunsten van Dendermonde. Zijn twee broers, Arthur en Raphaël-Robert waren eveneens kunstschilders²⁴. Voor de Willem Tellmaatschappij portretteerde hij Victor De Muynck.

Leonard De Buck (Gent 9 september 1874 - Gent 7 januari 1954) was achtereenvolgens gehuwd met Sylvia De Lange en Jeanne Collumbien, dochter van Alfons. Walter De Buck is een zoon uit dit tweede huwelijk. Hij volgde les aan de Gentse academie en zou gedurende drie jaar werkzaam zijn in het atelier van Van Biesbroek sr. Enkele jaren volgde hij les in de schilderklas van Jean Delvin en werd leraar aan de Gentse academie. Een tijdlang woonde hij in het Pand van het Patershol. De drie laatste voorzitters van Willem Tell (Karel Inghels, Jan Van Damme en Alfons Collumbien) werden door hem geschilderd.

Handtekening De Buck

Deze uitsluitend Gentse kunstenaars, allen academisch geschoold, behoorden niet tot wat de top van de Gentse schilderkunst kan genoemd worden. Zij hadden wel een plaatselijke faam die ze vaak opbouwden binnen de sociale context van een vereniging.

In deze studie wordt het opnieuw duidelijk dat de geschiedenis van een verdwenen privé-vereniging reconstrueren vaak een moeilijke opdracht is omdat, bij het opdoeken van de maatschappij, vaak belangrijke delen van het archiefmateriaal verloren gaan. Laat ons er hier dan ook voor pleiten particulieren aan te zetten contact op te nemen met openbare bibliotheken, archieven of verzamelaars van oude documenten vooraleer ze bepaalde waardepapieren vernietigen.

Een interessant stuk geschiedenis kan hiermee misschien bewaard worden.

Voetnoten

1. Verslagboek Maatschappij Willem Tell, 6 februari 1936-4 februari 1945. Verz. Walter Vanden Berghe (kopie Sint-Rochusgilde Gent)
2. VANDEN BERGHE Walter, De Kruisboogmaatschappij Willem Tell, in: *Balista, informatieblad Oude Koninglyke Gilde Sint-Rochus V.Z.W.*, jg 4, nr2-3, 1989, pp.1-7 en nr 4, 1989, pp.1-7
3. *Maetschappij Willem Tell Gent*, 1 januari 1844- ca 1930, verzameling Sint-Rochusgilde.
- Met dank aan deze gilde voor de faciliteiten verleend tijdens dit onderzoek.
4. Archief Sint-Rochusgilde, verslagen van de Eed 1958-1963
5. BAILLIEUL Beatrix, *De Vier Gentse Hoofdgilden*. Gent 1994
6. Steendruk J.Pinnoy 1842, afm: 18,4 x15,5 (30,2 x22 cm), Universiteitsbibliotheek Gent (BUG), kaartenzaal
7. Kadastrale bronnen in het stadsarchief (SAG) vermelden Louis Hubert Haemelinck als eigenaar van drie huizen en een tuin in de Bagattenstraat nrs 25-29 Deze panden waren te situeren tussen het Rozendaalken en de Pollepelstraat en geregistreerd onder de kadastrumnummers E 1297 (twee huizen en een hof, huisnummer 27 en 29) en E 1299 (huis, huisnummer 25 met de vermelding 'stagie op 1832'). SAG, reeks DD, aanwijzende tabellen 1828
8. SAG, reeks G12 nr 1727, 17 augustus 1830
9. cf Porseleinkaartjes verz. mevr R. De Vriendt.
10. BUG, handschriftenzaal, overliddens, doos 28, litho L.Defferrez, afm: 18,5 x24 cm. Op de gravure staat een grafmonument afgebeeld met rechts de vlag van de Willem Tellmaatschappij en links een vlag

van de Wapenbroeders van Napoleon met de gekroonde keizerlijke adelaar

11. Rijksarchief Gent, notariaat Eggermont Amelot II, nr 74, met dank aan Ginette Desmet voor het opzoekingswerk.

12. Voor verschillende biografische en politieke gegevens van de diverse voorzitters en ere-voorzitters werd gebruik gemaakt van de studie van DEVOLDER Kathleen, *Gij die door 't Volk verkozen zijt... De Gentse gemeenteraad en haar leden 1830-1914* (Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, XX). Gent 1994.

13. Meer informatie over Diomède Claes en zijn familie in de volgende bijdrage van R. De Vriendt.

14. Van deze figuur is ook een litho bewaard in de collectie van het Stadsarchief, SAG Atlas Goetghebuer, portretencollectie atlas 2.

15. *Gazette Van Gent*, woensdag 18 augustus en vrijdag 20 augustus 1852.

16. KLUYSKENS Pierre, Charles de Kerchove de Denterghem, in: *Ghendtsche Tydinghen*, jg 11, nr 3, 1982, pp.130-138

17. BUG, handschriftenzaal, overlijdens, doos 35.

18. Informatie over het grafmonument werd verleend door An Hernalsteen, licentiaat Kunstwetenschappen met een verhandeling over de Westerbegraafplaats.

19. BUG, handschriftenzaal, overlijdens doos 20.

20. BUG, handschriftenzaal, overlijdens doos 47.

21. Informatie verleend door mevr. Roza De Vriendt.

22. Informatie en documentatie verleend door Hugo Collumbien.

23. Informatie werd geput uit archiefdocumenten van het Museum voor Schone Kunsten te Gent met de hulp van Anne-

Marie Van Bever en Jeannine Baldewijns, de *Catalogus van het Museum van Schoone Kunsten. Stad Gent, II. Moderne meesters*. Gent 1932 en de *Dictionnaire biographique des artistes Belges de 1830 à 1970*. Brussel, Arto, 1978.

24. BUYLE Maurice, Kunstschilder Ferdinand Willaert (1861-1938), in: *Heemkundig Nieuws*, jg 13, nr 5, pp.8-10. Dank ook aan dr. Jean-Pierre De Bruyne voor bijkomende informatie over de schilder.

FEEST EN ROUW ACHTER DE PORSELEIN-KAART

Roza DE VRIENDT

Het kan niet voldoende onderstreept worden dat iconografie een belangrijke bron is om de geschiedenis van een stad, een periode, een vereniging of een familie te helpen reconstrueren. Zoals in de vorige bijdrage portretten een belangrijke bron bleken om zich een beeld te vormen van een 19de-eeuwse schuttersvereniging, maken we in dit artikel in hoofdzaak gebruik van de porseleinkaart of lithografie op geporseleind karton die, inzonderheid tussen 1840 en 1865, een belangrijk aandeel had in de wereld van de reclame en in het ontspanningsleven.

Over de porseleinkaart is reeds veel geschreven. Wijlen Gontran Van Severen en Maurice Van Wesemael zorgden onder meer voor bijdragen in de tijdschriften "Oost-Vlaamse Zanten", "Gentsche Tydinghen" en "Palmares". In december 1975 / januari 1976 richtte het Museum voor Volkskunde te Gent, onder de vlag "Neringen en Ambachten op adreskaarten van geporseleind karton", een tentoonstelling in met begeleidende catalogus.

Nadien bewerkten verschillende studenten deze materie tot een licentiaatsverhandeling in de afdeling Volkskunde van de Gentse universiteit. Er werd vooral onderzoek verricht naar het lithografisch procédé, het geporseleind karton, de kleuren, de lithografen en de

tekenaars. Ook de iconografie en de rijke ornamentiek werden bestudeerd.

De mens zelf en de geschiedenis achter de reclamekaart of prent blijven echter vaak nog onbekend. Het heeft weinig zin documenten of voorwerpen in particuliere verzamelingen of openbare instellingen op te stapelen indien zij, bij gebrek aan kennis, geen deel meer uitmaken van de geschiedenis van de mens en zijn leefwereld.

De primus Diomède Claes

Een uitnodiging op geporseleind karton voor een "goûter au Motje. Le 31 août 1841 à 4 heures de relevée" was het vertrekpunt om enkele van deze collectiestukken met elkaar in verband te brengen en hun geschiedenis tot leven te wekken.

Het gelegenheidsdrukwerk kwam uit het atelier van G. Jacqmain-Vandesteene, Onderstraat 3 Gent. Doordat de associatie van beide partners slechts twee jaren duurde en op 6 februari 1842 verbroken werd, kon de kaart vrij nauwkeurig gedateerd worden ¹.

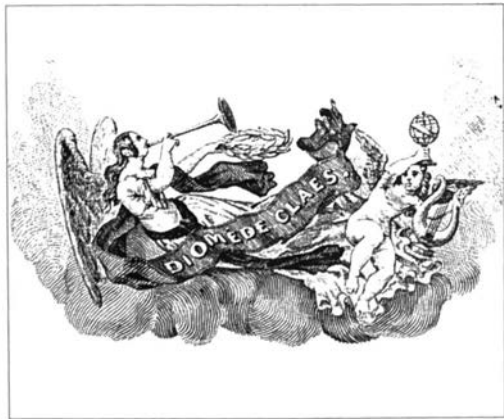
De aanleiding tot dit "goûter" moet uit de iconografie afgelezen worden: op een praalwagen staat een student met een lint rond de hals waaraan een eremetaal verondersteld wordt te hangen. Hij wijst naar een bijenkorf als symbool voor de economie, terwijl een hoorn des over-

vloeds haar vruchten uitstrooit. Faam houdt een lauwerkrans boven het hoofd van de primus en bazuïnt zijn roem uit. De kaart is grof getekend en in bruin gekleurd.

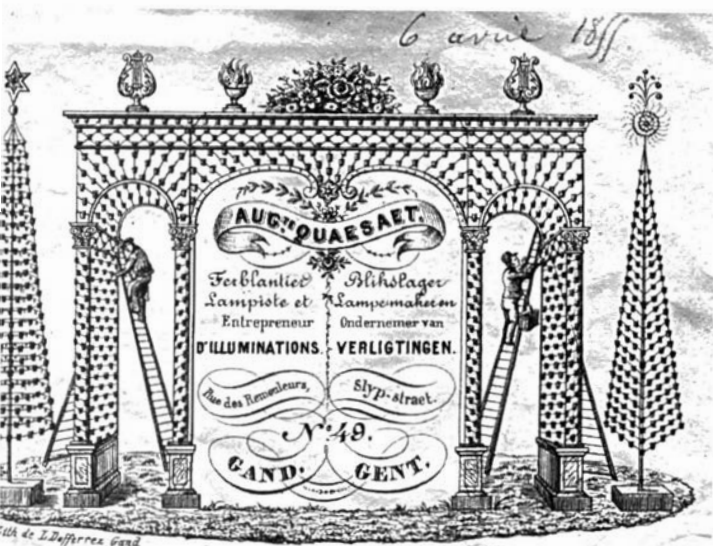
Los ervan vonden we een naamkaart uit hetzelfde atelier, identiek van kleur. De verwantschap was treffend. Faam bazuïnt hier de roem uit en houdt de lauwerkrans boven een tekstwimpel met de naam "Diomède Claes": op 31 augustus 1841 werd dus een feestmaal gehouden voor de primus Diomède Claes. De bevestiging van deze identificatie werd gegeven door de Gazette van Gent d.d. 20-8-1841 ².

Onder de rubriek "Uytdeeling der prijzen aen de leerlingen van het Stedelijk Atheneum" werd meegedeeld dat "in de sectie der industriële: voor het 5e jaer

Uitnodiging vanwege een primus naar het Motje, een voormalige afspanning op de plaats waar zich nu het Eiland Malem uitstrekt. Verz. Roza De Vriendt.

Naamkaartje van de primus Diomède Claes. Verz. Roza De Vriendt.

Boxiller van 20.000 gecouleurde en andere Glazen: onderneemt alle sorten van verlichtingen zoo binnen als bryten de stad.

Hij beveelt zich in de gunst van een ieder zoo door de gematiging syner pryzen als door eene spoedige uitvoering

Reclamekaart van Auguste Quaesaet, "ondernemer van verlichtingen". Verz. Roza De Vriendt.

door den heer Diomède Claes van Gent" een medaille behaald werd. Na het beëindigen van de lijst der laureaten, vervolgde de verslaggever: "Men maekt op S. Pieters alhier de grootste toebe-

reidselen voor de verlichting of viering welke op geheel de Nederkauter, de O.L.V. Straet S.Pieterspleyn en een deel der Kortrijkschestraet zal plaets hebben, ter eer der jonge heeren Diomède Claes zoon van den katoen- en vitrioolfabrikant Frans Claes-de Cock, lid van den stedelijken raed en Ferréol Fourcault zoon van den Kapiteyn- kwaertier-meester van het 2e regiment jagers te voet die in het stedelijk Atheneum respectievelijk in het 5e en 4e jaer van de sectie der industriële den eer-penning behaald hebben. De Ketelpoort, den Nederkauter, S.Pieters spriet en de O.L.Vrouwstraet zijn allerschoonst verciert. Eer-bogens, schoone nieuwe vlaggen, wimpels, vaentjens, boomen, estraden, pyramiden ², afschriften, niets is er te kort. Ook zal er het volk dezen avond stroomen...". De studies die de primus Claes aan het atheneum heeft geëindigd besloegen "de vlaemsche, duytsche en engelsche talen, de leege wiskunde, schey- en natuerkunde". Het stedelijk atheneum was toen gevestigd aan de Ottogracht.

Vanaf het Franse tijdperk deed de gewezen Baudeloo-abdij dienst als onderwijsinstelling. Na de Ecole Centrale kwam er het municipaal College.

In 1832 reorganiseerde de stad deze school. Ze begon diepe sporen van decadentie te vertonen en voldeed niet meer aan de eisen die de maatschappij begon te stellen. Ze werd vervangen

door het stedelijk atheneum. Er bestonden twee afdelingen: 1. de humaniteiten als voorbereiding tot de geleerde studiën (vier faculteiten aan de hogeschool): duur zes jaar; 2. de industriële als voorbereiding tot de burgerlijke genie, nijverheid en koophandel: duur vijf jaar. Sommige leerlingen volgden de cursussen enkel om een algemene opleiding te verwerven. Vanaf 1 juni 1850 werd door een nieuwe wet het stedelijk atheneum een school van het Rijk ³.

De Gazette van Gent wijdde tussen 20 augustus en 6 september minstens zes artikelen aan de primus Claes (1825-1846)... en aan zijn vader, de liberale industrieel en gemeenteraadslid Frans Claes-de Cock (1791-1845) ⁴. De interesse voor andere Gentse primussen was eerder gering. Ferréol Fourcault, studiegenoot van Diomède, mocht de eerste avond ongetwijfeld delen in de viering. Alleen Haus, zoon van de rechtsgeleerde en universiteitsprofessor, kreeg minieme aandacht”....op dezelfde wijk (prof. Haus woonde toen in de Pollepelstraat) grepen ondertussen drie dagen feestelijkheden plaats ter eere van den jongen heer Haus...”. Na drie dagen te hebben gedanst en gesprongen, vertrokken zij “dysdaags naermiddag per vigilante naer Het Motjen buyten de Brugsche Poort, alwaer hen eene monsterwaterzode opgedischt is”.

De Koninklijke “tractementen” van vader Claes-de Cock

Van de acht dagen durende vieringen die de werkende klasse en de andere buurtbewoners te beurt vielen, noteerden wij dat ruim 2000 inwoners van de verschillende gebuurten rond St.-Pieters getraceerd werden; nog meer dan 1000 kregen de daarop volgende maandag en dinsdag hun beurt. Het aantal der getraceerden liep op tot 2440. In het estaminet “La Renaissance” op het Sint-Pietersplein volgde een gastmaal voor 120 genodigden uit de buurt. De tractementen aan de werkende klasse hadden plaats in de herbergen. Ze verliepen zonder grote baldadigheden en de werklieden werden meestal goed onthaald: er moest hen overal “carbonnaden met pataters, kalfvleesch, gezouten vleesch, hesp en drij biers” per hoofd gegeven worden. Er moest op toegezien worden dat ze in alle herbergen genoeg kregen. Ook het beluik van Willem Tell in de Bagattenstraat, waar de schuttersmaatschappij gevestigd was, werd getraceerd. Daar zijn ze .. “tot twee uren des nachts in vrolijkheyd gebleven en hebben er Claes en Diomède met hunne bewijzen vereerd.” De inwoners van de Gentse godshuizen mochten geestdriftig meevieren. Voor de jeugd was er mastbeklimming voorzien, waarvan “kleedingsvoorwerpen” te plukken waren. De werklieden van zijn katoenfabriek ont-

vingen geld om klederen aan te kopen. Naast de werkende klasse kwam de burgerij aan bod op een luisterrijk banket met 140 genodigden in het lokaal der kruisboogschutters Willem Tell in de Bagattenstraat. De toasten door de heer Kerfysier, lid van de maatschappij “ter eer van den mildadigen...AMPHYTRION, zijne liefvallige eega en belangstellingverwekkende zoon, zijn met enen donder van toejuichingen aangenomen...Zij waessemde die eenvoudige en edele gulhertigheyd en liefvalligheyd uyt, welke de familien Claes en de Cock zo eigen is”. Op dat ogenblik werd de aanwezigheid van Diomède Claes, de latere ere-voorzitter van de Willem Tellmaatschappij, genoteerd en gewaardeerd. Het feest dat tot middernacht duurde, eindigde met een serenade voor zijn woning in de Nederkouter. Met de vleinaam Amphytrion verwijst Kerfysier naar een vers uit de gelijknamige komedie van Molière. Het is als een spreekwoord verder blijven leven: “Le véritable Amphytrion c’est l’Amphytrion ou l’on dine”. Het is duidelijk dat het menselijk egoïsme de neiging vertoont rijken en machtigen te bewieroken ⁵.

Op 1 september 1841 heeft Claes-de Cock “42 der voornaemste ingezetene..; genood tot een prachtig banket in Het Motjen”. Onder de genodigden werden genoteerd: de eerwaarde heer Goethals, proost van de kapel van O.-L.-Vrouw

Schreiboom, de fabrikant Manilius, lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, Spilleux, koopman in wijnen, de Gras Blijckaerts, koopman in lakens, Goeman, ontvanger der directe belastingen, Van Kieldonck, politiecommissaris van de vijfde wijk en de “avoués” ⁶ van den Bossche en Bauwens.

Naamkaartje van politiecommissaris Georges Van Kieldonck versierd met een lelietuiltje. Verz. Roza De Vriendt.

Een zoon in het voetspoor van de vader

De luisterlijke viering die de zestienjarige student na zijn “met roem geëindigde studiën” te beurt viel, bracht hem ook verplichtingen mee. De gebuurten verwachtten nu van hem dat hij aan “s Rijks Hoogeschool” zou gaan studeren “want hij heeft eene verplichting tegenover zijne

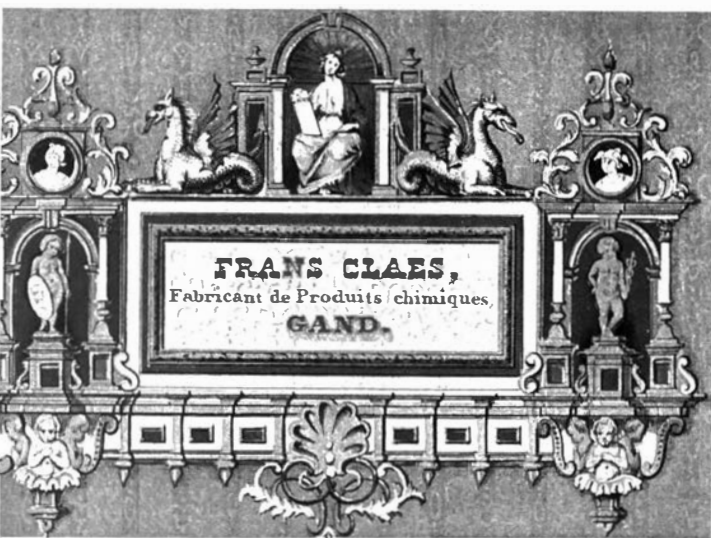

gebueren en wijkgenooten die hem zoo uytbundig gevierd hebben..derhalve hoop- en zij midden een nieuwe vreugdefeest te mogen uitroepen: hij heeft ons begrepen, hij verdiende onze gelukwenschingen...” Gevolg gevend aan deze wens liet Diomède Claes zich voor het academiejaar 1841-42 aan de Gentse hogeschool inschrijven. Naast de vier faculteiten en de Ecole spéciale du Génie Civile (de latere faculteit Toegepaste Wetenschappen) bestond toen aan de universiteit een afdeling of zijtak “Arts et Manufactures” (Kunsten en Ambachten) met belangstelling voor het praktisch onderricht. Zonen van industriëlen vulden in die sectie hun kennis aan op universitair niveau om zich nadien in de bedrijfs wereld te storten. Slechts enkele studenten volgden er cursus. Naast Claes bemerkten wij er bv. Eugène Brasseur die een fabriek van loodwit (“céruse”) beheerde. Diomède volgde gedurende één jaar twee leergangen: fysica bij professor Plateau die in de faculteit der wetenschappen natuurkunde onderwees en scheikunde bij professor D.B.J. Mareska. Deze doceerde nijverheidsnatuurkunde, koophandel, proefnemingen en scheikundige toepassingen. Hij verwierf vooral bekendheid door het onderzoek dat hij met J. Heyman in 1843-1844, op vraag van de “société médicale Gantoise” instelde. Zij brachten de hemelgergende situatie aan het licht van de woonkwali-

teit in de beluiken waar de katoenarbeiders gehuisvest waren ⁷.

Het inschrijvingsgeld aan de universiteit bedroeg toen 40 fr. per cursus. Het daaropvolgende jaar kwam Diomède niet meer voor op de rol. Als enige overlevende zoon en erfgenaam van ondermeer verschillende fabrieken, wachtte hem een drukke toekomst met vele sociale verplichtingen. Claes sr was ondertussen in de beheerraad gestapt van de “Société de la Lys” die in 1841 een gouden medaille behaalde op de tentoonstelling van onze nationale productie te Brussel.

Tussen 1842 en 1845 werd in het lithografisch atelier van G. Jacquain in de Onderstraat 3 te Gent een identieke visitekaart voor vader en zoon gedrukt. Beiden stelden zich voor als “fabricant de produits chimiques”, de vader in Gent en de zoon in La Madeleine, Lille (Nord-France). In een neo-renaissancistische architectonische lijst zit in een nis links de buste van Pallas Athene boven een putto met schild en lans (Diomedes die zich in de Trojaanse oorlog als een held gedroeg, was de lieveling van Pallas). Rechts bevindt zich de buste van Mercurius boven een putto met zijn staf (allegorie aan de handel) en in een nis boven het fronton zit een allegorie aan de “CHIMIE”- term die het woord “CHARTER” vervangt op de tafel door de godin vastgehouden.

Reklamekaart Frans Claes-de Cock, fabrikant. Verz. Roza De Vriendt.

Reklamekaart Diomède Claes. Verz. Roza De Vriendt.

De kaarten waren niet lang in gebruik, daar Frans Claes reeds in 1845 overleed en de zoon het jaar nadien zich bij hem in de familiegrafkelder te Lembeek voegde.

De acht dagen durende gulle viering voor een "atheneum-primus" waarbij een hele wijk arbeiders op diverse vleessoorten werd getraceerd, moet gezien worden vanuit de familiale en politieke achtergrond van de katoen- en vitrioolfabrikant Frans Claes-de Cock. Vanuit Lembeek, waar zijn vader ondermeer de grootste jeneverstokerij van de Nederlanden bezat, kwam hij in Gent huwen en naast zijn chemische bedrijven investeerde hij er in de textielnijverheid. Op 28 oktober 1830 werd hij gemeenteraadslid en hij streefde naar een senaatszetel.

Wegens een ernstige crisis in de katoenijverheid brak in 1839 op de Vrijdagmarkt een opstand uit onder de arbeiders. Deze werd aangevuurd door de Oran-gistische advocaat H. Metdepenningen die samen met Claes-de Cock op de kieslijst stond van de "société des amis de l'ordre et du repos public".

Na de vrede met Holland kreeg de nijverheid vanaf 1840 een flinke stimulans, doch de toestand van de arbeiders, inzonderheid in de katoenindustrie, was uiterst miserabel. Bij de minste crisis ontstond, bij gebrek aan sociale zeker-

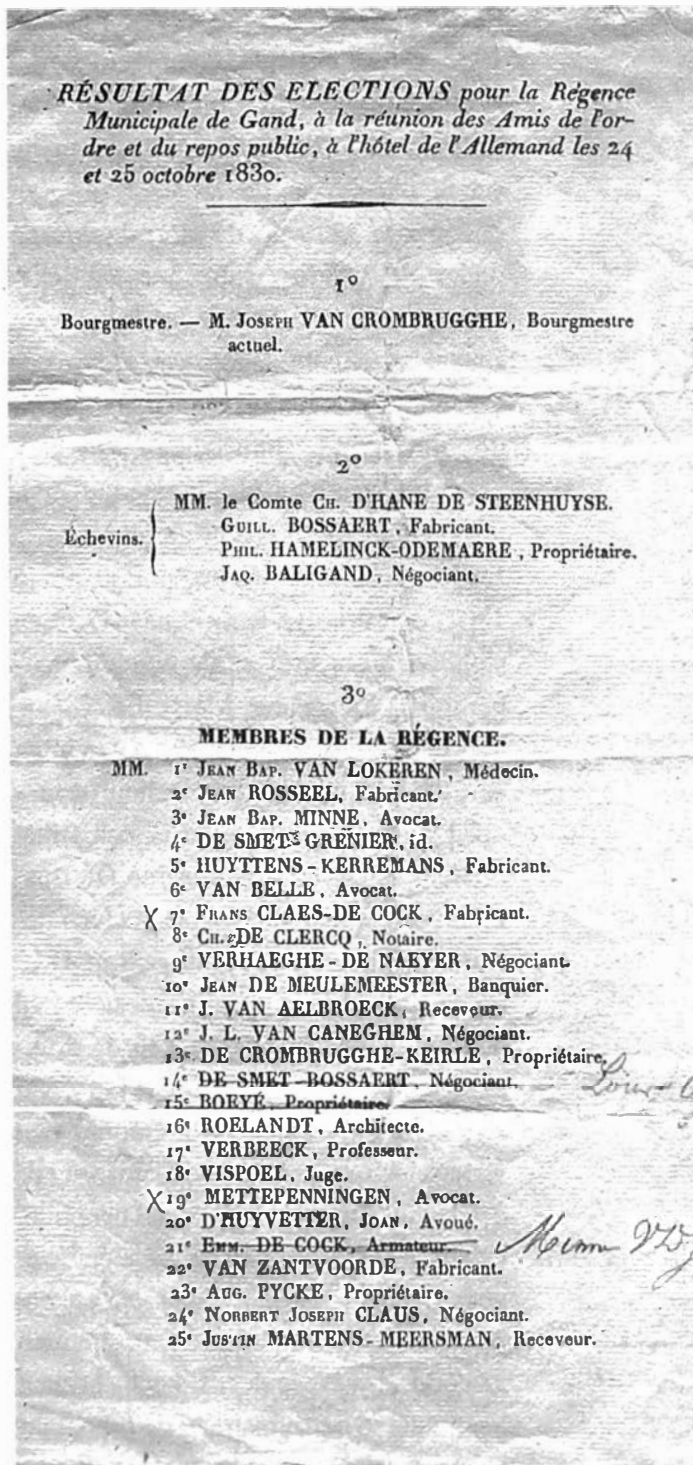
heid, een niet te stelpen armoede. In 1841, het jaar waarop Claes de arbeiders in zijn gemeente koninklijk tracteerde, werden 618 kinderen in het rolleke te vondeling gelegd ⁸.

Frans Claes-de Cock: een emigrant van Lembeek naar Gent

“In 1845 stierf te Gent Frans Claes die de katoenweverij op eenen groten voet te Lembeek had ingevoerd, en die deze nijverheid te Gent was gaan verbeteren”⁹.

François Alexander Claes was de jongste broer van Charles Claes (1787-1817). In de jeneverstokerij zag hij weinig brood, het bedrijf was trouwens traditioneel voorbehouden aan zijn oudere broer. Daarom liet hij zijn blik vallen op de textielnijverheid en richtte in de eerste helft van de 19de eeuw in Lembeek een katoenweverij op. Het textielcentrum was echter te Gent gevestigd en het hoeft ons dan ook niet te verwonderen dat we Frans Claes daar terugvinden ¹⁰.

'Résultat des élections pour la Régence Municipale de Gand, 24-25 octobre 1830' met Claes-de Cock op de zevende plaats. Verz. Roza De Vriendt.

Reeds in de twee eerste decenia van de 19de eeuw, oefende Gent een sterke aantrekkingskracht uit op allerlei 'migranten'. Hierbij denken we in de eerste plaats aan de arbeider die van onder zijn vertrouwde dorpskerktoren onder de Gentse walmende fabrieks-schoorstenen brood en spelen kwam zoeken. Uit alle lagen van de maatschappij zowel uit het binnenland als uit de omringende buurlanden, zochten velen hier faam en fortuin. De universaliteit speelde hierin een grote rol.

Louis Roelandt uit Nieuwpoort kwam in 1801, op 19-jarige leeftijd naar Gent en stond er ingeschreven als 'garçon charpentier'; Pierre en Marcellin Fiévé, houtbewerkers uit Wevelgem richtten aan de dokken twee grote houtfirma's op. Laatstgenoemde hield er een straat in Gent aan over¹¹. Guillaeme De Buscher, een befaamde Brugse boekhandelaar en -uitgever, vestigde zich in 1815 op de Kalandeberg. Zijn nageslacht had hier een belangrijk aandeel in de drukkers- en uitgeverwereld, in de pers, aan de universiteit en in de literatuur; een voorvader van de bekende Gentse schilder Jacques Bergmans, Claes Theophile, kwam in het begin van de 19de eeuw te voet van Doornik naar Gent. Na enkele jaren in de binnenhaven te hebben gewerkt en gespeculeerd, kocht hij een herenhuis in de Burgstraat; de lithograaf G. Jacqmain verhuisde ca . 1838 van

Brussel naar Gent en werkte met de Zwitserse tekenaar Jn Midolle; de gebroeders Levionnois, wijnhandelaars uit Bordeaux, openden in de Korte Munt een bazar onder het uithangteken 'Au Chinois...'

Frans Claes-de Cock werd na zijn overlijden met de grootste lofbetuigingen bewierookt. Alle kranten, ook deze van de oppositie, hadden woorden van waardering voor de schatrijke fabrikant-gemeenteraadslid-senator¹². Slechts éénmaal vonden we een aanslag op Claes en zijn eigendom: "17-1-1831 eenige werklieden van de heer Claes-de Cock, fabrikant aan de Muinkbrug, vallen zijn rijtuig aan, breken de ruiten in zijne woning en willen hem mishandelen..."¹³.

Een groot-stedeling uit een ruraal milieu

Frans Claes stamde uit een ruraal milieu dat zich progressief had opgewerkt tot dat zijn geslacht in de 19de eeuw de machtigste familie van Lembeek was. Zijn vader en broer hielden er als 'heren' en met vaderlijke hand het roer in handen ¹⁴. De gemeente Lembeek (arrondissement Halle- Vilvoorde), waar begin 1600 de oudste sporen van het geslacht Claes teruggevonden werden, was een heerlijkheid of vrijstaat. De heer had er alles te zeggen. Frans Claes

behoorde tot de tak van de jeneverstokers waarvan Jean-Baptiste Claes (°ca. 1688) de grondlegger was. Philippe, de grootvader van Frans, was jeneverstoker, molenaar, veekweker en handelaar. Hij oefende talrijke mandaten uit in de gemeente. Door erfenissen en aankopen van onroerend goed, nam het familiepatrimonium sterk toe. Jean-Baptiste, vader van Frans (1748-1822), was in het begin van de 19de eeuw de grootste jeneverstoker van de Nederlanden. Hij kocht veel nationale goederen (zwart goed) aan. Hij was zeer menslievend en geëerd en leefde binnenshuis zeer sober in verhouding tot zijn groot fortuin. Aanvankelijk was hij meier, later burgemeester van Lembeek. Hij speelde een rol in het armenbureel, het onderwijs, de kerk en het verenigingsleven. Benevens een jeneverstokerij had de familie Claes ook een groot aandeel in de suikerbietenindustrie. De familie bezat veel weilanden en een uitgebreide veestapel. Misschien werd zelfs vanuit Lembeek het vlees aangevoerd voor de acht dagen durende viering van de primus.

Jean-Baptiste Claes huwde in 1786 te Brussel met Isabelle Thérèse Alexandrine de Cock, dochter van Jean-Baptiste Benoit en Isabelle Françoise Aerts. Haar drie broers, geboren Brusselaars, emigreerden eveneens naar Gent¹⁵. Uit dit huwelijk werden ondermeer twee zonen geboren. Reeds in 1817 werd de jene-

verstokerij aan de oudste zoon Charles (1787-1847) verkocht die zoals de traditie het wilde de lijn van de vader voortzette. Hij werd burgemeester van Lembeek tot aan zijn dood. Op de grafplaat van Jean-Baptiste (†1822) die heden nog aan de buitenmuur van de S.Vernuskerk te Lembeek hangt, staat 'Vivant le Père des Pauvres'. Ook de oudste zoon Charles 'straalde een groot charisma uit en zijn overlijden liet een grote leegte na in zijn gemeente'.

Jean-Baptiste Claes liet een groot vermogen na met ondermeer een totaal grondbezit van meer dan 1000 ha. Het werd verdeeld onder zijn twee zonen Charles en Frans. Laatstgenoemde moest dus zeker niet om den brode naar Gent uitwijken, hij had gemakkelijk als rentenier door het leven kunnen wandelen.

De mens wikt...

Op 27 augustus 1816 huwde te Gent François Alexander Claes met de 18-jarige Adèle Charlotte de Cock, dochter van Joseph en Livine Speelman. De bruidegom ging bij zijn schoonouders op de Nederkouter 56 inwonen. Zij waren neef en nicht want Adèle was de dochter van Jozef de Cock, de langstlevende van de drie broers die vanuit Brussel naar Gent uitgeweken waren en er een machtig koophandelshuis vestigden. Zij maakten veel winst en bezaten

in Antwerpen en Rotterdam comptoiren, pakhuizen en schepen. De moeder van Frans was een zuster van deze drie broers. Over Frans schrijft de Gazette van Gent: "...Frans is den eersten geweest die zich te Gend nedergezet hebbende, de vervaerdiging van sterk water, bleekwater, vitriool, olie en andere schykundige voortbrengselen in Belgiëën op eene groote schael ingericht heeft...Hij bezit ook een tweede fabriek van schykundige voortbrengselen in de Pruyssische Rhyndalen en stichtte een groote katoenfabriek in Gend.."

Gent heeft op dat ogenblik een belangrijke handel in verbruiksgoederen, transit en uitvoer. Men telde er vier reders waaronder het huis van de gebroeders de Cock: zij hadden twintig zeeschepen, waarvan slechts de helft onder Belgische vlag voeren. Bij de voornaamste fabrieken was de fabriek van zwavelzuur van Claes-de Cock ¹⁶. Joseph, de schoonvader van Frans was handelaar in meekrap, pek, potas en droge kruiden. Reeds in 1822 startte Claes-de Cock zijn productie van scheikundige stoffen in Gent en vanaf 1830 richtte hij ook een katoenfabriek op. In de Wegwijzer van Gent voor 1844 komt hij onder verschillende rubrieken voor: fabrikant van bleekwater ("gezegd chlorure"); de fabriek was gelegen aan het Stalhof. Hij had tevens een katoenfabriek waaraan een fabriek van koperrood en gezuiver-

de aluin, een fabriek van vitriool, vitrioololie (geconcentreerde vitriool) en sterk water verbonden waren. Ze waren eveneens gelegen in de Sint-Pieterswijk. Vermelde producten werden ondermeer gebruikt in de katoenfabrieken, de ververijen. Aluinpasta werd vooral aangewend in de bewerking van huiden tot fijn leder en in de geneeskunde om bloed te stelpen. Vroeger lag in elk scheerkastje naast het mes een aluinsteen.

Zoals zijn familie in Lembeek, wierp Frans Claes zich in de politiek om vooral de belangen van de katoenijverheid te behartigen, een industrietak die ernstige crisissen moest doorworstelen. In 1829 werd hij stichtend lid van "La Société Industrielle" (de Nijverheidsmaatschappij). Deze had als doelstelling de lokale industrie te stimuleren, de arbeid te bevorderen en het onderwijs te behartigen. Het verenigingslokaal was gevestigd aan het Sint-Baafsplein.

Wanneer in 1829 Willem I voor de laatste maal Gent bezocht, bekwam deze maatschappij een audiëntie. Ze verdween in 1833 ¹⁷.

Op 18 januari 1831 werd bij KB een hogere Commissie voor Handel en Nijverheid opgericht die als taak had middelen te zoeken om de nationale handel en nijverheid te bevorderen. Claes en Rosseel waren de afgevaardigden voor Gent ¹⁸. Van 11 tot 13 januari 1832 kwam Leo-

pold I naar Gent en bezocht er onder meer de fabriek van Claes-de Cock. Op 21 december 1833 stuurde het gemeentebestuur een delegatie naar de koning met een smeekschrift in verband met de katoencrisis (vermindering van de productie en de lonen). Claes-de Cock, Boeyé en Van Toers vergezelden burgemeester Van Crombrughe op deze missie.

In 1834 bezat Claes met Poelman, Vervaecke en De Bast achter de Sint-Pieterskerk een grote katoenweverij, aangedreven door een machine. Wegens een breuk aan deze machine was het werk reeds weken gestaakt. Na het hervatten van de productie ontstond een conflict omdat aan een lager loon moest gewerkt worden. Op 11 maart van hetzelfde jaar werd Frans Claes voorzitter van de pas gestichte Maatschappij voor de Katoenijverheid en op 1 december 1835 werd hem de gouden medaille voor 'mousseline, jaconet enz' toegekend op de tentoonstelling 'der Voortbrengselen der Nationale Nijverheid' die te Brussel gehouden werd van 15 september tot 15 oktober. Op 31 augustus 1837 behoorde Frans Claes tot de delegatie die de koning en de koningin uitnodigde om de inhuldiging van de eerste spoorlijn Gent-Dendermonde bij te wonen¹⁹. De familie Claes was trouwens geïnteresseerd in de 'ijzeren weg' als een middel om de nijverheid te bevorderen. Toen in 1840

de spoorlijn, die langs Lembeek liep, ingehuldigd werd, vergastte de broer van Frans Claes de koning op een schitterend banket in zijn woning.

Op 6 juli 1838 werd de beheerraad gesticht van de 'Vlasmaatschappij der Lei' ('Société de La Lys- Filature de lin et d'Etoupes') voor het mechanisch spinnen van vlas. Dit reusachtig complex was gelegen op een groot terrein tussen de Leie, de Brugse poort en de stadsgracht aan de Nieuwewandeling. Een gedeelte van het terrein werd verhuurd aan de Sint-Jorisgilde die er haar nieuwe gebouwen optrok. Frans Claes werd op 22 oktober 1839 lid van deze schuttersmaatschappij en in 1844 zelfs voorzitter²⁰. Deze aanstelling ging gepaard met een prachtig banket in het Casino aan de Coupure rechts (gewezen veeartsenijschool). Onder menigvuldige heildronken en getooid met de koningsketen mocht de Amphytrion, in aanwezigheid van talloze prominenten, de erewijn drinken uit de gouden kop van Albrecht en Isabella. Het moet een hoogdag geweest zijn voor deze man. Op 8 september 1845 werd ook zijn zoon Diomède als lid aanvaard. Deze was reeds sinds 24 oktober 1844 erevoorzitter van de schuttersmaatschappij Willem Tell²¹.

De Dood beschikt..

Frans Claes-de Cock, gematigd liberaal, gemeenteraadslid en sinds 1843 ook lid van de senaat, heeft helaas de roem van Gent als industriestad niet lang kunnen behartigen: op 4 juni 1845 om 8u 's morgens overleed hij aan de gevolgen van "onregelmatig jigt, waervan hij over een achtal maenden de eerste aanraking voelde"²². Het jicht was vermoedelijk het gevolg van de talrijke met wijn overspoelde banketten waaraan hij ambtshalve moest deelnemen. Zijn afsterven veroorzaakte een algemene rouw: "Gent heeft eenen man verloren wiens naem door niemand uitgesproken werd dan met eerbied, achting en toegenegenheid en wiens afsterven eene beweenselijke gaping laet".

Hij werd geprezen voor zijn hoge nijverheidshoedanigheden, zijn krachtadig karakter, hij was de vriend van iedereen, "die door het hele land voornamelijk door de ongelukkigen zal betreurt worden..zijne menschlievendheid kende geen falen.."

De begrafenisplechtigheid greep plaats in de Sint-Pieterskerk op 8 juni 1845. Daarna werd zijn stoffelijk overschot omringd door een grote menigte naar het zuidstation overgebracht. Door de afwezigheid van de politie mislukte de afscheidsplichtigheid in het station. Toen schepen Rolin zijn lijkrede begon, was de verwarring in het station zo groot

dat hij zijn toespraak moest staken, evenals de andere sprekers. De kist werd dan op een omfloersde treinwagon geplaatst en naar zijn geboorteplaats Lembeek overgebracht. Pas op 13 juni, negen dagen na zijn overlijden, besloot de stedelijk raad een rouwbrief te zenden naar mevrouw Claes. De leden van de raad woonden tevens een lijkdienst bij in de Sint-Pieterskerk.

Zijn reusachtige erfenis werd verdeeld onder zijn enige zoon en zijn echtgenote. Op dat ogenblik was de twintigjarige zoon reeds eigenaar van een scheikundige fabriek in La Madeleine (France). Ongetwijfeld was dit verlies voor de jongen een grote klap. Vanaf nu rustte er een zware erfenis en verantwoordelijkheid op zijn jonge schouders.

Doch op 20 november 1846 verspreidde zich in de stad het ongelooflijke nieuws dat de bevolking met verbijstering sloeg: op 18 november 1846 om 11u30 overleed te Brussel Diomède Claes, zoon en enig kind van wijlen de heer Claes-de Cock, aan de gevolgen van een borstziekte²³. In het krantenbericht valt op dat er van de moeder en het leed dat zij moest doorstaan geen sprake was. De tekst op zijn doodsprentje bevatte hoofdzakelijk uittreksels uit het boek van JOB en illustreerde duidelijk zijn levenswandel: "mon ame était compattissante en-vers le pauvre.. je marchais tout triste, mais sans me laisser aller au

murmure..”²⁴ Op een portret geschilderd na zijn overlijden, maakt hij een tenge-re, ziekelijke indruk ²⁵.

Diomède Claes stond aan het hoofd van een aantal fabrieken in België, Frankrijk en Duitsland maar was zoals zijn vader zeer sociaal voelend. Hij ondersteunde vele huisgezinnen waar de broodwin-naar wegviel met een pensioen. De armen van de wijk verloren met hem een machtige beschermer. De begrafenis-plechtigheid had plaats in de Sint-Cat-herinekerk te Brussel, waar zijn groot-ouders langs vaderszijde gehuwd waren. Op het kerkhof van Lembeek waar hij in de familiegrafkelder bijgezet werd, sprak Ferdinand Bertin in naam van de schuttersmaatschappij Willem Tell de lijkrede uit. Op 3 december had in de Gentse Sint-Pieterskerk een herden-kingsplechtigheid plaats. De talrijke menigte die zich naar de kerk begaf, werd er getroffen door een nieuwbouw die naast de kerk opgetrokken werd, het zgn ‘militaire kledingmagazijn’: ..het gezicht van dit ongerijmd gebouw heeft eenieder met droefheyd vervuld..” ²⁶.

Een moeder op het achterplan

Op het huwelijksbanket van de achttien-jarige Adèle de Cock met de nijveraar Frans Claes, zullen ongetwijfeld de heil-dronken het accent gelegd hebben op een vruchtbaar huwelijk. In een derge-

lijk kapitaalkrchtig gezin was de essen-tiële taak van de echtgenote haar man een zoon-erfgenaam te schenken die de continuïteit in de mannelijke geslachts-lijn verzekerde en het familiepatrimoni-um doorgaf. Mevrouw Claes maakte zeker vier zwangerschappen door, zij overleefde echter haar man en al haar kinderen. In dit opzicht was de dood even meedogenloos voor deze rijke dame als voor haar arme lotgenoten in de beluiken van haar buurt. De kinder-geneeskunde, de genetica, de kennis van metabolische afwijkingen, enz. stonden immers nog nergens. Vandaar dat zove-le moeders met zieke kinderen hun toe-vlucht zochten in bedevaartsoorden, kapellen en hun kind onder het patroon-schap van een heilige stelden, offers brachten en allerlei rituelen toepasten.

In 1817 werd het dochtertje Adelaïde geboren, het leefde slechts twee maan-den. Op 7 maart 1819 kwam een eerste zoon François Joseph Alexander ter wereld. Hij overleed op 25 juli 1826, amper zeven jaar. Ondertussen was op 18 maart 1825 een tweede zoon Diomè-de het gezin komen verrijken. Tussen het tweede en het derde kind werd nog een naamloos of doodgeboren kind geregistreerd en als volwaardig gezins-lid bijgezet in de grafkapel Claes te Lembeek ²⁷. Het is dan ook niet te ver-wonderen dat ze als moeder bezorgd was voor het enige overlevende kind dat

haar nog restte: "...uyt dit huwelijk is maer eene vrucht in wezen, maer het is eene uytstekende vrucht..den belauwerden Diomède in eerste jeugd door kundigen schilder afgemaeld en zijne godvruchtige moeder, die ook ten allen tijde degene der noodlijdende is geweest, verhaeste zich het afbeeldsel van haren geliefden zoon, in de kapel van O.-L.-Vrouw ten Schreyboome Maria op te dragen..."²⁸ Dit ex-voto is helaas uit de kapel verdwenen zodat de fysionomie van het knaapje niet verder bestudeerd kon worden. Waar de moeder met angst, zorg en offer over het leven van haar enig overlevend zoontje waakte, nam de pater familias het roer van zijn toekomst in handen. Hij stuurde hem naar het stedelijk athe-neum omdat daar het beste onderwijs gegeven werd. Hij werd op zeer jonge leeftijd ere-voorzitter van een schuttersmaatschappij en eigenaar van een scheikundige fabriek in Frankrijk die na zijn dood voor 250.000 fr verkocht werd. Zijn moeder mevrouw Frans Claes en zijn grootmoeder mevrouw Jean-Baptiste Claes waren de erfgenamen van hun zoon en kleinzoon.

Het moet voor deze vrouw die als "lieftalig, godvruchtig en ten allen tijde degene der noodlijdenden was" een zeer zware beproeving geweest zijn, te weten dat haar taak als moeder uiteindelijk steriel bleek. Een kort bericht kondigde op 22 november 1853 haar overlijden aan: 'de wedu-

we Claes overleed op de Nederkouter te Gent. Haar plechtige lijkdienst in de St.-Pieterskerk werd opgeluisterd met een requiemmis van Mozart'.

In een tijdsspanne van dertig jaar stichtte Claes-de Cock te Gent een aantal fabrieken geconcentreerd in de Sint-Pieterswijk, vlakbij zijn luxueus herenhuis in de Nederkouter. Hij speelde gedurende die periode een niet onbelangrijke rol in het politiek, economisch en sociaal leven van de stad. Zijn aanwezigheid in het verenigingsleven en diverse bestuursorganen aldaar waren hieraan niet vreemd.

Door het vroegtijdig overlijden van zijn enige zoon en erfgenaam, stierf ook zijn geslachtslijn uit. De naam verdween in de vergetelheid. De enige materiële restanten van het gezin Claes-de Cock zijn het gerestaureerde huis in de Nederkouter 124 te Gent en de grafkapel in Lembeek.

Voetnoten

1. DE VRIENDT Roza, Rond een "rondschrijven" van de lithograaf G. Jacquain, in: *De Draeke*, jg 21, nr 1, 1997, pp 4-8
2. Een rondschrijven van Auguste Quaesaet, blikslager, lampenmaker en ondernemer van 'verlichtingen' woonachtig in de Sleepstraat, toont hoe een 'eere-boog' en pyramide opgebouwd uit vetlampen, eruitzag.
3. DE MOOR Hubert, *Flitsen uit de geschiedenis van het Koninklijk Atheneum voor jongens te Gent*. Gent, Staelens, 1951.

4. *Gazette van Gent*, van 20/08/ 1841 tot 06/09/1841 voor de viering van de primussen.
5. *Nouveau Larousse Illustré*. Parijs, librairie Larousse, (1906), p. 269.
6. Avoué = pleitbezorger. Het betrof hier een doctor in de rechten, met een zelfstandig statuut, die als tussenpersoon optrad tussen de advocaat en de rechtbank. Hij ging in opdracht van de advocaat stukken bij de rechtbank neerleggen of halen. Door de wet van Retingen werd dit beroep in 1967 afgeschaft. De wet trad in 1970 in werking. Met dank aan meester Hul voor deze informatie.
7. Archief Universiteit Gent, Tienjaarlijks overzicht per hoogleraar en per cursus van de ontvangsten aan inschrijvingen op de rol en voor de cursussen 1835-1845; *Wegwijzer der stad Gent in 1841* onder 'Hoogeschool'.
8. FRIS Victor, *Histoire de Gand*. Gent, G. De Tavernier, 1930, p. 347.
9. EVERAERT L. en BOUCHERIJ J., *Geschiedenis der oude vrijheid Lembeek*. Antwerpen, s.d. (1876), p.105. Fotostatische herdruk in *Geschiedenis van Lembeek*. Antwerpen, Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde, 1994,
10. DE MOFFARTS André, *De familie Claes van landbouwers tot industriëlen en grootgrondbezitters*. Koninklijke geschieden- en oudheidkundige kring. Halle, 1987.
11. EVERAERT Guido, *Bouwhistorisch onderzoek huis Fiévé-Dutry, woonhuis en voormalige stoomzagerij Dok-Noord 2*. Gent, Dienst Monumentenzorg, 1997.
12. DE SCHOENMACKER Christelle, *Biografie Claes-de Cock*. (oefening eerste kand. geschiedenis RUG). Gent, 1985-1986. Alle dagbladen werden vergeleken.
13. DESTANBERG D., *Gent sedert 1831: 1831-1840*. Gent, J.Vuylsteke, 1903.
14. DE MOFFARTS André, *o.c.*
15. DEVOLDER Katleen, "Gij die door 't Volk gekozen zijt". *De Gentse gemeenteraad en haar leden 1830-1914*. Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Gent, 1994. De samenstelling van het gezin is niet altijd volledig. De auteur hanteerde een tijdsmoment.
16. VOISIN Auguste, *Guide de Gand*. Gent, C. Annoot-Braeckman, 1842, p. 196.
17. CLAEYS Prosper, *Notes et souvenirs*. Gent, J. Duvivier, 1907, deel 3.
18. DESTANBERG D., *o.c.*
19. CLAEYS Prosper, *Pages d'histoire locale Gantoise*. Gent, J. Vuylsteke, 1888.
20. MOULIN COPPENS Josée, *De geschiedenis van het oude Sint-Jorisgilde te Gent*. Gent, Hoste, 1982.
21. Zie bijdrage BAILLIEUL Beatrix, *Portrettengalerij van de Schuttersmaatschappij Willem Tell* eveneens in dit nummer
22. *Gazette van Gent* 04/06/ 1845; 08/ 06/ 1845 en 13/06/ 1845 en DE SCHOENMACKER Christelle, *o.c.*
23. *Gazette van Gent* 20/11/1846; 22/11/1846 en 03/12/1846.
24. Archief V.V.F. Merksem: doodsprentje van Diomède Claes
25. Zie bijdrage BAILLIEUL Beatrix, *o.c.*
26. *Gazette van Gent* 09/12/1846.
27. DE MOFFARTS André, *o.c.*
28. DAEM Marcel, *Votiefschilderijen en mirakelboek van kapelletje Schreiboorn te Gent*. Gent, Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, 1975. De auteur en de huidige overste van Schreiboorn deelden mede dat ze nooit enig spoor van dit ex-voto gevonden hebben. Tussen 1797 en 1869 was de kapel en het bijhorende godshuis stadseigendom onder het beheer van de Burgerlijke Godshuizen. Het is mogelijk dat in die periode ex-voto's vefloren gingen.

LOFLIED OP HET DORP VAN ZEVENEKEN (vroege 18de E.)

Willy L. BRAEKMAN

Ieder mens heeft, het is welbekend, een heel bijzondere band met de streek en het dorp waar hij geboren is, vooral als hij er ook zijn jeugd heeft doorgebracht. Of hij ook zijn ganse leven lang daar is blijven wonen, is daarbij een factor die deze verbondenheid natuurlijk steeds sterker en evidentier maakt, maar daarbij toch niet noodzakelijk is. Om het met een variatie op een uitspraak van de dichter te zeggen : de liefde tot zijn eigen dorp is elk mens aangeboren. Dit is zeker van toepassing op Karel Roegiers, een geboren en getogen Zevenekenaar, die deze emotionele band niet alleen heeft gevoeld, maar die ook heeft verwoord in een lofzang. Voor deze eenvoudige maar niet van talent gespeende ontboezeming in een "over-flow of powerful emotions", wil ik hier de aandacht vragen.

Karel Roegiers woonde bij het begin van de achttiende eeuw in Zeveneken in de dorpskern, tegenover de herberg *De Drie Ringen* langs de grote weg van Gent naar Lokeren. Hij behoorde er zonder twijfel tot de intellectuele bovenlaag, alhoewel niet precies bekend is welk beroep hij heeft uitgeoefend. Hij kende de klassieke mythologie en was in alle geval sterk geïnteresseerd in volkse literatuur, liederen in het bijzonder. Van hem is een schrift bewaard gebleven waarin hij een aantal overwegend Nederlandstalige liederen heeft

genoteerd. Voor de inhoud van deze bundel die nu bewaard wordt in de Universiteitsbibliotheek te Gent (hs. 1295) verwijs ik naar een afzonderlijke bijdrage die ik hieraan binnenkort zal wijden.¹ Hier moge het dan ook volstaan te vermelden dat deze bundel in het eerste kwart van de achttiende eeuw is ontstaan, en naast Nederlandstalige, ook een aantal Franse liederen telt. De aard ervan is zeer verschillend, maar toch valt daarbij op dat religieuze liederen zogoed als geheel ontbreken. De inhoud is ook belangrijk omdat hij een paar teksten omvat die toen al eeuwenoud waren, maar hier weer opduiken en aldus het bekende, taaie overleven van volksliederen op pertinente wijze illustreren.

Dergelijke teksten tillen de bundel uiteraard hoog boven het lokale niveau. Dit is ook het geval voor de gelegenheidsliederen naar aanleiding van de dood van de Engelse koningin Anne of van de Franse koning Lodewijk XIV. Ze zijn echter de uitzondering daar het grootste gedeelte van de teksten refereert aan plaatselijke gebeurtenissen te Zeveneken of in omliggende dorpen van het Waasland.

Het loflied op Zeveneken, dat in het handschrift voorkomt op fols. 35v-37v, is daarvan een wel heel karakteristiek voorbeeld. Het lied is niet gedateerd maar toch kan men de tijd van ontstaan

vrij nauwkeurig bepalen. De liederen zijn door Roegiers in chronologische orde opgetekend. Een van de teksten die aan het loflied voorafgaan, draagt de datum 1718 en een lied wat verderop in het handschrift is gedateerd 1728. Het ligt dan ook voor de hand aan te nemen dat de lofzang tussen deze twee data “eingetragen” werd, d.w.z. in de twintiger jaren van de achttiende eeuw.

In de titel wordt het hierna gedrukte rijmwerk een “lofdicht” genoemd, in vers 33 is er sprake van hem “die dit leest” maar op het einde (v. 185) worden de dorpsbewoners, vooral de jeugd, als volgt aangespoord : “Singht dit liet met luijder kelen”. Er is dus enige onzekerheid, ook bij de auteur, of deze eenentwintig strofen tellende tekst bestemd was om gelezen of gezongen te worden. Daar er echter, na de titel, een zangwijze is aangegeven, lijkt het toch waarschijnlijk dat de tekst bedoeld is als lied. De stem, melodie of zangwijze die voor de lofzang wordt opgegeven is “Silvia”. Deze wijs komt heel weinig voor, ontbreekt geheel bij marktliederen² en duikt - voor zover mij bekend - alleen op als “la Sylvie” in een zeventiende-eeuws te Antwerpen gedrukt liedboekje³.

De loftrompet die hier met nauwelijks verholten trots op “Seveneecken fris” gestoken wordt, heeft betrekking zowel op het uitzicht, de gebouwen, de “bree-de straete” die er dwars doorheen loopt

en het “vruchtbaer lant”, als op de mensen die er wonen en de ambachten of “bedieningen” die ze uitoefenen. De mannen daar zijn allemaal “fraeij van persooone”, wijs, verstandig, “cloeck” en “gailliant” en de vrouwen zijn er “al soo schoone” (str. 1-2).

De pastoor en zijn kerk komen eerst aan de beurt. De dorpskerk heeft naast een “hooghen choir” ook twee zijaltaren, respectievelijk toegewijd aan Maria en aan de H. Eligius (str. 3-6). Daarop volgen de koster, twee “scholemeesters”, de meier, de officier, twee belastingsontvangers en vijf andere notabelen : een kapitein, twee “sargainten”, een vaandeldrager en een “tamboerijn” (str. 7-8).

In de twee herbergen, *De Drie Koningen* en *De Drie Ringen* kan men ook logeren en krijgen eventueel ook de paarden onderdak en verzorging. Het dorp telt een brandewijnstokerij en meer dan één “brauwerij” (str. 9-10). Verder is er een chirurgijn (str. 11), allerlei soorten bouwvakkers (str. 12) en andere vaklui “in groot ghetal” aan wie verscheidene strofen worden gewijd (str. 13-16).

De Zeveneeckse meisjes, bevallig, modebewust en trouwlustig, worden er - we willen het graag geloven - even intens als elders het hof gemaakt (str. 17).

Op de gronden worden allerlei vruchten geteeld, ook vlas, en de “hoven” staan vol geurige bloemen (str. 18-20). In de laatste strofe (str. 21) roept de zanger de

inwoners, vooral de jeugd, op zijn lied met "luijder stemme" te gaan zingen, vol trots - het is ondervestaan - op hun lieflijk geboortedorp.

Maar laten we Roegiers zelf aan het woord⁴ :

Tekstuitleg

7. *bedien* : verklaring. 13. *ghextimeert* : geëstimeerd, naar waarde geschat. 15. *verstant* : verstandig. 16. *in gailliant* : en gallant. 20. *vaiillant* : waardevol. 26. *Vant wort Godts* : van-bepaling bij *weijden* (v. 24). 30. *cont* : lees *can*. 34. *vaen* : vatten, begrijpen. 36. *vermaen* : woorden. 41. *Ten* : hs. *den*. 43. *pertienent* : gepast, geschikt. 50. *staetie* : (voor hen voorbehouden) plaats. 53. *spaetie* : plaats. 60. *Is* : lees *Zijn*. 61. *bestier* : bestuur. 62. *pointer[s] en setters* : belastingsambtenaren. 65. *sargianten staudt* : sergeanten onvervaard. 66. *ons ...sijn behoedich* : ons behoeden. 69. *alferis* : vaandeldrager. 77. *De Drij Coninghen* : bekende, reeds in de 16de eeuw bestaande herberg op het dorp (cf. N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Herbergnamen* (Gent, 1976), p. 55). 78. *De Drij Ringhen* : ook op het dorp gelegen (Kerckhaert, *Op.cit.*, p. 169). 80. *uijtghelesen* : liefje, uitverkorene.

Lofdicht van de prochie van Seveneecken

Op de wijze : Silvia

Als elckeen de plaetse sal prijsen
Aldaer hij gheboren is,
Soo wil ick oock eer bewijsen
Al aen Seveneecken fris.
Dese prochie, wilt dit vatten,
Is bewont met rijke lien,
Hoort mijn bedien,
Verciert met schoone, breede straete,
En vruchtbaer lant, soo men can sien.

Eerstmael sal ick u verhaelen,
Hoe dees prochie nu floreert,
Want ambachten, sonder faelen,
Datter sijn weirt ghextimeert,
D'inwonders, fraeij van personen,
De mans sijn wijs en verstant,
Cloeck in gailliant,
De vrouwen sijn oock al soo schoone,
Alser ievers sijn in[t] landt.

Vooreerst hebben wij al vooren,
Onsen heer pastor vaiillant,
Die aen ons twort Godts doet hooren,
In sijn predicatie, want
Hij comt ons schaepen spijsen,
Met de beste weijden soet.
Al metter spoet,
Vant wort Godts, niet om volprijsen,
Daervoor elck hem eeren moet.

30 Want, voorwaer, dat staet gheschreven,
 Dat den mensche, dit verstaet,
 Van broot niet cont leven,
 Maer van allen wort dat gaet
 Uijt den monde Godts seer pure,
 Die dit leest wil het verstaen,
 En oock wel vaen,
 35 Godt onderhautt sijn creatueren
 Wonderlijck, hoort mijn vermaen.

40 Een schoon kercke om taenschouwen,
 Ter Godts eer ghefondeert,
 Met drij autaeren, wilt onthouwen,
 Daer men misse op celebreert.
 Ten hooghden choor, met verbleijden,
 Rust het heylich sacrament,
 Seer pertinent,
 Den autaeer op slijncker seijde,
 45 Is van Maria excellent.

Aen de rechter handt daerneven,
 Daer rust onsen patroon,
 Sinte Eligius, hoogh verheven,
 Hier boven in themels throon.
 50 Op desen choor hebben haer staetie,
 Cappel- en kerckmeesters fris.
 Hier hautd ghewis
 Den aerm-meester oock sijn spaetie
 Die dient aen den armendis.

Den coster en dient niet ghesweghen, 55
 En oock twee scholemeesters me,
 Die de kinders wel terdegen,
 Leeren hunnen abc.
 Ons weireltlijcke overheden
 Is den mejer en officier 60
 Tot ons bestier.
 Twee pointer[s] en setters mede,
 En oock vijf notaebelen fier.

Eenen capiteijn cloeckmoedich,
 En oock twee sargianten staudt, 65
 Die ons dickwils sijn behoedich,
 Voor den vijandt menichfaut,
 En oock isser, naer betaemen,
 Alferis en tamboerijn.
 Hoort eens na mijn, 70
 En als die optrecken tsaem,
 Moet den boer soldaet dan sijn.

Twee herberghen groot van weerde,
 Sijnder oock al metter spoet,
 Goet logist voor diet begeirde, 75
 Tsij te peerde oft oock te voet,
 De Drij Coninghen weert ghepresen;
 En in De Drij Ringhen fijn,
 Goet bier en wijn,
 Jonghmans comt met u uijtghelosen, 80
 En wilt hier eens vrolijck sijn.

Heefter imant lust te drincken,
 Mee van honich onghfaelt,
 Maer wacht u, als onder mincken,
 85 Dat ghij niet en wort ghestraelt.
 Daer is oock een stockereije,
 Vanden brandewijn alhier,
 In dit quartier,
 En daer sijn oock brauwereijen,
 90 Daer men braut het beste bier.

Hoort al die van sieckten quijnen,
 Comt bij onsen cherusijn,
 Hij sal met sijn medesijn,
 U ghenesen sonder pijn.
 95 Oft can hij die niet beletten,
 Patienteert ghelijcker handt,
 Hij sal, plesant,
 U in Charons boodtien setten,
 En voeren in dander lant.

100 Rijcke lieden, wilt ghij bouwen,
 Schoon huijse, fraeij en net,
 Goedt metsers, wel ter trauwen,
 Een steenbacker, hier op let,
 Timmermans, strooddeckers hooghe,
 105 Sijnder oock seer abundant,
 Let hier op, want
 Haer kelen sijn dickmaels drooghe,
 Laeftse eer u huijs raeckt in brandt !

Schoenlappers ende kleeermaeckers,
 Mulders, smits, cuijpers, barbiers,
 Haudtsaeghers en waeghemaeckers,
 Keersmaeckers en winkeliers,
 Ja camslaeghers sonderlijnghen,
 Wevers sijnder overal,
 In groot ghetal,
 Een castumier die alle dinghen;
 Naer hun weirde prijsen sal.

Slaeghers mach ik niet vergheten,
 En die latten cappen oock,
 De cockx die bereijden teten,
 12 Smaeckt den cost wat naer den roock.
 Sij die honggherighe spijsen,
 Sangers, speelmans vol vreught,
 Diet al verhueght,
 12 Die sijn oock niet te misprijsen,
 Alst gheschiet in eer en deucht.

Oock die haute schoenen maecken,
 En blompelders met plaisier,
 De vraucons van alle saecken,
 13 Vraeghen oft de blomme is dier,
 Want sij geiren coecken backen.
 Coopmans sijnder oock van graen,
 Seer wel beraen,
 Hebt ghij maer ghelt, comt met u sacken,
 Ghij wort gherieft, hoort mijn vermaen. 13

140 Noch comt mij in mijn sinnen,
Naisters, breijsters wel bekend,
Die grof en fijn gaeren spinnen,
Spellenwerck maeckers, moeijen jent,
Een vrouwvrauwe naer behooren,
Die haelt uijt den roosemarijn
De knechtien fijn,
En de meijsken, uijtvercoeren,
Uyt de cool, dat is certijn.

145 Schoon meyskens, liefghetallich,
Ghekleet naer den nieuwen snuf.
Heel courtois ende bevallich,
Daerin hebben jonghmans puf.
Sij segghen : ghij fleur der vrouwen,
150 Och mijn liefste lief, mon cuer,
Jont mij tfaveur,
Gheeft toch in heer en duecht u trauwe
Aen mij, uwen servieteur.

155 Daer groeijen veel goede vruchten
En graen tot ons onderhaut,
Tarwe en cooren met ghenuchte,
Erten en bueckweijt menichfaut,
Haever en, voor alle saecken,
Vlas groeijtter oock seer plesant,
160 In abundant,
Daer men het lijnwaet af moet maecken,
Siet wat Ceres doet vailliant.

Tekstuitleg

83. *Mee* : meede, een honigdrank. 84. *mincken* : verminken, kwetsen. 86. *ghestraelt* : gestoken door de bijen, dronken. 88. *in dit quartier* : in dit dorp. 92. *cherusijn* : chirurgijn. 96. *Patienteert ghelijcker handt* : hebt evengoed geduld. 98. *Charons boodtien* : het bootje waarmee in de Griekse mythologie de schipper Charon de doden over de Styx zette. 99. *dander lant* : het land aan de overzijde van de dood. 110. *Mulders* : molenaars; smits : smeden. 116. *castumier* : *costumier*, tolheffer. 127. *haute schoenen* : klompen. 128. *blompelders* : "die de pellen van het graan doet (mechanisch)" (L. Lievevrouw-Coopman, *Gents Woordenboek* (Gent, 1974)). 130. *dier* : duur. 133. *beraen* : beraden, alert. 135. *gheriefte* : bediend. 139. *moeijen* : tantes, nichten; *jent* : lief, mooi. 142. *knechtien* : jongetjes. 144. *certijn* : zeker. 146. *snuf* : mode. 147. *courtois* beleefd, voorkomend. 148. *puf* : trek, lust. 151. *tfaveur* : het voorrecht van uw liefde. 152. *heer* : eer. 153. *servieteur* : dienaar. 157. *erten en bueckweijt* : erwten en boekweit. 158. *voor alle saecken* : bovenal, meer dan al het andere. 160. *In abundant* : in overvloed. 162. *Ceres* : dochter van Saturnus, de godin van vruchten en velden.

Raepen, wortels overvloedich,
 En oock alderhande fruijt
 165 Siet men groeijen daer seer spoedich,
 Van alle soort, soet van virtuijt,
 Appels, peeren, pruijmen, perssen,
 Mispels, noten, druijven soet,
 Al metter spoet,
 170 Swert en roode criecken, kerssen,
 Siet eens wat Pomona doet.

Ghij die u vermaeck wilt scheppen,
 In de bloemen, soet van geur,
 Wilt maer in de hoven steppen,
 175 Daer vindt ghij van alle keur,
 Roosen, lelien ofte bloemen,
 Roo, witte en blauwe ydoon,
 En purper schoon,
 Ghelu en ander vol van roemen,
 180 Die Flora hier stelt ten thoon.

Inwonders in prochieaenen,
 Principael ghij, jonghe jeught,
 Tot vreught wil ick u vermaenen,
 Tallen tijden als ghij meught,
 185 Singht dit liet met luijder kelen,
 Met plaesier en bleij gheschal,
 Nu overal,
 En laet het u niet vervelen,
 Elck daerdoor verheughen sal.

Finis de ma schanson [sic]

Tekstuitleg

166. *virtuijt* : deugd, kracht. 167. *perssen* : perzikken. 171. *Pomona* : volgens Ovidius (*Met.* 14, v. 623 e.v.) een godin die haar genoegen vond in het tuinieren en mannen versmaadde. 174. *steppen* : stappen, gaan. 175. *keur* : soort. 177. *ydoon* : mooi. 179. *Ghelu* : gele. 180. *Flora* : godin van de lente met een bloemenkrans als attriboot.

Voetnoten

1. W.L. Braekman, "Belangrijk Liederhandschrift van Karel Roegiers uit Zeveneken (vroeg 18de E.)", zal verschijnen in *OvZ* (1998).

2. Komt niet voor bij St. Top, *Komt Vrienden, luistert naar mijn lied* (Tielt, 1985) en evenmin bij W.L. Braekman, "Een belangrijke Oudenaardse Bundel Marktliedereren", *Volkskunde* 88 (1987), 1-37 en dezelfde. *Hier heb ik weer wat nieuws in d'Hand* (Gent, 1990).

3. Fl. Van Duijse, *Het oude Nederlandsche Lied* (Hilversum, 1965²), II, p. 112.

4. In Roegiers tekst heb ik mij de volgende ingrepen veroorloofd : *j* voor *i*, *u* voor *v* (en omgekeerd) werden conform met het hedendaags gebruik aangepast; dit geldt eveneens voor de hoofdletters en de interpunctie. Wat tussen [] staat, werd door mij toegevoegd.

BAKKERIJMUSEUM

Bij het verlaten van de autosnelweg in Veurne (afrit 1) ziet U rechts onmiddellijk de schilderachtige gebouwen liggen van de 17de eeuwse Zuidgasthuishoeve waar het Bakkerijmuseum is ondergebracht.

Op een mote staat ons sierlijk molentje "Duveltje der Nachten". Deze éénmansstaakmolen werd in 1995 ingehuldigd en zal in de nabije toekomst gebruikt worden om in eigen behoeften van bloem te voorzien.

In het uitzonderlijk kader van het vroegere woonhuis vindt U een collectie primitieve gebruiksvoorwerpen, prachtige vormen en machines van de brood-, banket-, suikerbakkerij, ijsbereiding, chocolaterie, hostie- en wafelbak.

Ons snoepwinkeltje en bakkerijtje anno 1900, de Leuvense stoof en de oude houtoven doen U dromen van lang vervlogen tijden.

Het 14de eeuwse keldertje is omgevormd tot een tijdelijke tentoonstellingsruimte.

In de vroegere melkstal werd een nieuwe bakdemonstratieruimte met gezellige gelagzaal ondergebracht.

U kunt er tevens op het videoscherm de evolutie volgen "Van graan tot brood".

Een aparte tentoonstelling toont U "Historische en hedendaagse broden uit de wereld".

Geleid bezoek steeds mogelijk op afspraak.

Tijdens de schoolvakantie : telkens op dinsdag bakdemonstratie doorlopend van 10 tot 16 uur. (Uitgezonderd feestdagen).

ALVAST HARTELIJK WELKOM !

1 APRIL - 30 SEPTEMBER:

10-12 u. En 14-18 u. (weekend 14-18 u.)

1 OKTOBER - 31 MAART:

14-17 u. (gesloten op zaterdag)

GESLOTEN OP VRIJDAG (uitg. juli en augustus)

Albert I-laan, 2, 8630 Veurne - tel. 058/31.38.97 - fax 058/31.24.71

OPLICHTERS AAN HET WERK TE GENT IN 1751

Willy L. BRAEKMAN

ZOEKEN EN ZANTEN

Joanna van Zevendonck, een 24-jarig meisje uit Antwerpen, was met de halfvastenfeesten 1751 naar Gent gekomen om er haar vriendin, Adriane van Achthoven, te bezoeken.¹ Toen beiden naar de "Coornemaerkt" kwamen vanwaar Joanna met de postkoets naar Antwerpen terug zou keren, hoorde ze van de "waghenaere" dat het nog te vroeg was. Ze gingen dan in afwachting maar eens de Korenmarkt rond. Toen werden ze aangesproken door een man die - naar achteraf bleek - een timmerman was van beroep en woonde bij de waard in *Het Gouden Hoofd* buiten de Dampoort te St.-Amandsberg. Hij vroeg aan de jonge meisjes waar ze heen gingen. Toen hij vernam dat ze naar Antwerpen wilden, verzocht hij *"haer dat zij met haer zoude willen draeghen eenen bouck an den upperpastor van onse L. Vrouwekeercke tot Andwerpen"*. De meisjes stemmen toe. De man zegt dat hij het boek moest gaan halen *"int nieu Clooster vande Carmelitessen in de olstraete"* en nodigt beiden uit hem daarheen te vergezellen *"om met eenen het nieu clooster te zien"*. Onderweg *"ghecommen zijnde in het straetken loopende daerneuens naer Ackerghem"* raapt de man iets op van de straat en vraagt: *"wat mach hier inne wesen ? ist een pampierken met spellen ?"*. Maar bij het openmaken roept hij uit: *"bij Godt het zijn twee gouden ringhen!"*. Hij kijkt om zich heen en ziet

"commen eenen anderen manspersoon" die - naar achteraf blijkt - de waard uit dezelfde herberg *Het Gouden Hoofd* is. De vinder zegt tot de zg. toevallige voorbijganger: *"mijnheere, ziet eens, ick vinde hier twee gouden rijngghen ter presentie van deese twee dochters : moeten zij daraf part ende deel hebben ?"*. De voorbijganger vindt dit maar billijk! Hij bekijkt de ringen nauwkeurig want - zegt hij - *"ick hebbe goet verstant aff, mijn oom is eenen goutsmet"* en verklaart dat de ene ring zes of zeven gulden waard is en de andere, *"eenen diamant rijnc"*, acht pistolen. Hij vraagt of de vinder ze hem wil verkopen en met hem meegaan om het geld te gaan halen. Deze weigert. Ten slotte komt het erop neer dat Adriane de gouden ring wil kopen, maar de vinder beweert een oude moeder te hebben aan wie hij de ring graag ten geschenke zou geven. Onder-tussen fluistert de 'goudspecialist' de andere meid in het oor dat de ringen in feite nog veel meer waard zijn dan hij gezegd heeft. Adriane geeft al wat ze heeft, een zilveren *"hanck"*, haar geldbeurs en een zilveren riem *"met het ghone daeranne meer was hanghende"* en na enige schijnbare aarzeling aanvaardden de bedriegers de transactie. Ze krijgen de ringen en de twee mannen verdwijnen. De jonge meisjes blijken bedrogen te zijn: de ringen zijn vals. Achteraf worden de bedriegers herkend en

natuurlijk behoorlijk gestraft, te meer daar ze hetzelfde truukje ook met nog enkele andere vrouwen blijken te hebben uitgehaald, met allerlei kleine variaties naar gelang de graad van goedgegelovigheid van de slachtoffers. Zo b.v. Elisabeth de Meestere die spontaan bij het vinden van de ringen reageert : *“ghij zult die moeten doen crieren, replicquerende tot haer : swijght en zeght niet, laet ons hier gaen int straetken bij het Tempelhof, wij zullen die daer besien, ick sal v*

dheelft gheuen”. Dan komt de “toevallige” voorbijganger die verklaart dat de ringen zeer veel waard zijn en dat hij er verstand van heeft. De vrouw heeft niet voldoende geld bij zich, maar ten slotte laten de oplichters zich overhalen om genoeg te nemen met het weinige dat ze op zak heeft.

Voetnoten

RA Gent, *Leenhof St.-Baafs*, nr. 1073.

WAAROM EN SINDS WANNEER ZETTEN WE EEN KERSTBOOM IN ONS HUIS ¹

Danny LAMARCQ

Het klinkt voor de jongeren onder ons vandaag allicht vreemd in de oren, maar het plaatsen van een kerstboom in de huiskamer of in straten en op pleinen, is in Vlaanderen echt niet zo oud. In de meeste streken is het gebruik met moeite vijftig jaar oud. Voor Vlaanderen staat het vast dat de kerstboom hier werd ingevoerd door de Duitsers en meer bepaald de Duitse soldaten. Al in de Eerste Wereldoorlog brachten zij hun traditie mee, maar de èchte doorbraak, zeker op het platteland, kwam er pas tijdens en vooral na de Tweede Wereldoorlog. Zo leert volkskundige Alfons De Cock ons dat bijvoorbeeld in de meeste Westvlaamse dorpen en steden de kerstboom vrijwel onbekend was in 1918. De kerstboom kwam dus vanuit Duitsland. Nu, in de meeste streken van Duitsland werd de kerstboom pas op het einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw algemeen. Zo weten we dat er bijvoorbeeld in 1785 nog geen boompjes werden verkocht op de kerstmarkt van Leipzig. De eerste vermelding van een kerstboom dateert van 1521 toen men ergens in de Elzas zo'n boom op het marktplein zette. In 1604 wordt in Straatsburg het eerste boompje in de huiskring vermeld. Het was versierd met papieren rozen, met goudblad, appeltjes, koekjes en suiker. Vijftig jaar later is er voor het eerst sprake van een verlichte kerstboom. De bronnen leren ons ook dat het gebruik-

lijk was een boompje voor ieder familielid te kopen; later werd het één grotere boom voor het ganse gezin. Keren we terug naar Vlaanderen. De volkskundige Jozef Weyns vertelde over een bijzonder kerstgebruik dat hij bij zijn grootvader had gezien net voor de Eerste Wereldoorlog. De grootvader sneed een tiental dagen voor Kerstmis een takje van een kerselaar af en zette dat in water, zodat het op 25 december in bloei stond. Een bloeiend kerseboompje dus. Met dit gebruik zitten we meteen in de wortels van de kerstboomtraditie. Wortels die veel verder reiken dan het 16de-eeuwse Duitsland. Alles wijst er op dat het teruggaat op Germaanse gebruiken in verband met wat we met een geleerde term "de vegetatiedodencultus" kunnen noemen. Gebruiken die de levenshernieuwing moesten bevorderen en die onder andere inhielden dat men het laatste groen - herinnering aan de zomer - wou koesteren. Tegelijk wilde men de duisternis, de donkere dagen, verdrijven en ging men grote vuren aansteken. Meteen hebben we al twee elementen van onze hedendaagse kerstboom : een groene boom (den of spar) aan de ene kant en een boom met lichtjes (een herinnering aan het vuur) aan de andere kant. Maar waar komen dan de kerstballen of kerstbollen vandaan ? Hiervoor moeten we terugkeren naar de 16de eeuw en later, toen men

de boompjes ging versieren met appeltjes, ook met sinaasappels. Die appeltjes van oranje werden doorprikt met kruidnagels en men noemde dat een pommander. Appeltjes en sinaasappels zijn bolvormig en de bolle vorm van de meeste kerstballen verwijst hiernaar. Die kerstballen duiken op ongeveer rond 1900. En wat het vuur betreft: ook wanneer de kerstboom zijn dienst heeft gedaan, komt het vuurelement om de hoek kijken. Zo zijn kerstboomverbrandingen vandaag populair, ondermeer in Zottegem-Velzeke waar men op dat vlak al een zekere traditie heeft opgebouwd. Wie een kerstboom in huis zet, doet dus mee aan een meer dan tweeduizend jaar oude Germaanse ritus.

Voetnoten

1 K. TER LAAN, *Folkloristisch woordenboek van Nederland en Vlaams België*.

's Gravenhage, 1949, p. 176 ; J. COENEN,

De kerstboom als volksgebruik. In :

Heemkundig handboekje voor de Antwerpse regio. Borgerhout, 1985, jg. 33,

nr.4 p., 25-29 ; J. COENEN, Kerstboom-

versiering vroeger en nu. In : *Heemkundig handboekje voor de Antwerpse regio*. Bor-

gerhout, 1988, jg. 36, nr. 4 p., 15-20 ; J.

DUCHEYNE, Bij kerstboom en maretak.

In : *Polderheem. Antwerpen*, 1990, jg. 25,

nr. 4, p. 26-28 ; S.J. VAN DER MOLEN,

Levend volksleven. Een eigentijdse volkskunde van Nederland. Assen, 1961, p. 38-

40.

ippa

Vriendelijk en efficiënt in bankzaken

Zetel Gent

Kouter 1 - 9000 Gent - Tel. 09/225.75.41

BOEKEN EN SIGNALEMENTEN

GITA DENECKERE.

Het Gentse Sint-Vincentius-ziekenhuis. De Zusters van Liefde J.M. en de ziekenzorg te Gent, 1805 tot heden, Gent, 1997, 176 p.

Deze keurig geïllustreerde publicatie is meer dan alleen een gedenkboek van 70 jaar Sint-Vincentius-ziekenhuis te Gent. Het is ook en vooral de geschiedenis van de Gentse ziekenzorg, belicht vanuit het werkveld van de Zusters van Liefde van Jezus en Maria, een congregatie die begin vorige eeuw in Lovendegem door pastoor (later kanunnik) P.J. Triest (1760-1836) werd gesticht. In de eerste twee hoofdstukken gaat de auteur in op de stichting van de congregatie, op de eerste initiatieven van de zusters in Gent (p. 9-16) en de ziekenzorgpraktijk in de eerste helft van de vorige eeuw (recrutering van ziekenzusters, de zorg om de patiënt) (p. 17-38). De 'zusters van Lovendegem' beoefenden vanaf 1804 reeds een vorm van thuisverpleging. In juli 1805 betrokken ze de abdij van Terhagen in de Molenaarsstraat in Gent (beter bekend als 'het kloosterke van Liefde'), waar een opvangtehuis voor ongeneeslijk zieken werd ingericht. In juni 1806 bekwam Triest de voorlopige erkenning van zijn congregatie door keizer Napoleon. De abdij werd hem bij Keizerlijk Decreet van 18 september 1806 toegewezen. In 1810 volgde de

goedkeuring van de statuten. Als algemeen overste van de zusters, als directeur van het Bijlokehospitaal (1807-1817) en als lid van de Commissie van Burgerlijke godshuizen was Triest een centrale figuur in de Gentse zieken- en armenzorg. De zusters richtten in 1820 in Terhagen een school voor doofstomme kinderen op en in 1844 een schuiloord voor ex-prostituees.

In het werk komen verder de volgende onderwerpen aan bod: de ontwikkeling van de ziekenzorg tot en met de Eerste Wereldoorlog (met o.m. de oprichting van de Verpleegstersschool in 1908 en de opvang van gewonde soldaten en vluchtelingen tijdens de eerste Duitse bezetting) (p. 39-43), de ziekenzorg tijdens het interbellum (met de oprichting, in 1927, van het genees- en heelkundig ziekenhuis Sint-Vincentius (opening op 10 febr. 1929), de aanstelling van Zr. Jules-Marie Heymans (de eerste vrouwelijk arts die in Leuven afstudeerde) tot directrice en de recrutering van lekenverpleegsters) (p.49-66), de expansie en de modernisering van de ziekenzorg en de professionalisering van de medische beroepen na de Tweede Wereldoorlog en de gevolgen van de ziekenhuiswet van 1963 (p. 67-83), de jaren '70 (de groeiende rol van het Verbond voor Verzorgingsinstellingen, spanningen rond het personeelsstatuut en de herstructureringsplannen) (p. 87-106) en

het saneringsbeleid van de jaren '80 (p. 107-116). In het voorlaatste hoofdstuk (p. 117-124) komt de introductie van dure medische technologieën (radiologie, radiotherapie en nucleaire geneeskunde) aan bod en worden enkele specialistische afdelingen belicht, waaronder de dienst palliatieve zorgen. Het werk wordt afgesloten met de voor-geschiedenis van de fusie, in september 1995, tussen het Sint-Vincentius-ziekenhuis en het Algemeen Ziekenhuis H. Familie, en de start van het nieuwe Sint-Lucasziekenhuis (p. 125-132) en ten slotte met een uitgebreide reeks foto's van het huidig personeel van het ziekenhuis, met het kritisch apparaat, bibliografie en een lijst van in het boek opgenomen illustraties (p. 133-176).

Vermelden we tot slot nog dat het historisch overzicht afgewisseld wordt door twee lezenswaardige kaderartikelen van Kaat Leeman, archivaris van de Zusters van Liefde. Het eerste is gewijd aan de sociale en bouwkundige geschiedenis van de wijk rond het Sint-Vincentiusplein in Gent (*Een wijk van water, kloosters en fabrieken*, p. 44-48), het tweede aan de op 11 mei 1969 geopende V-dienst Zonneweelde, een instelling voor chronische patiënten en bejaarden (p. 84-86).

Karel Velle

GITA DENECKERE.

Sire, het volk mort. Sociaal protest in België 1831-1918, Antwerpen-Baarn-Gent, Hadewijch-Amsab, 1997, 416 p.

Dit volumineus boek handelt over collectieve acties in het sociaal-economisch conflictveld van de 19de eeuw en over de invloed van straatgeweld op de politieke besluitvorming. Onder collectieve actie verstaat de auteur het openlijk uiten van gemeenschappelijke eisen of klachten namens een betrekkelijk machteloze groep mensen. Vormen van collectieve actie in de levensbeschouwelijke en communautaire sfeer (cf. de schoolstrijd 1879-1884, de betoging in Schaarbeek tegen de de Gelijkheidswet van 1898) worden buiten beschouwing gelaten. De auteur laat zich evenmin in met de identiteitsversterkende collectieve acties zoals de 1 mei-stoeten en de Rerum Novarum-optochten waar de nadruk vooral ligt op de 'collectieve zelfbevestiging'.

Deneckere stelde een inventaris op van meer dan 450 collectieve acties in België tussen de afkondiging van de Belgische grondwet in 1831 en het einde van de Eerste Wereldoorlog. Het onderzoek werd geografisch beperkt tot de grote steden Brussel, Antwerpen, Gent en Luik. De inventaris vindt men achteraan in het boek op p. 403-411. De auteur

bestudeerde nadien het breed gamma van actievormen en analyseerde tot in de kleinste details de mechanismen die tot groepsvorming hebben geleid. Ook de context waarin de verschillende vormen van straatgeweld plaatsvonden werd zorgvuldig gereconstrueerd, de actoren van de actie geïdentificeerd en de politieke besluitvorming vóór, tijdens en na een collectieve actie in kaart gebracht. Een grote diversiteit aan archiefbronnen werd voor dit onderzoek geraadpleegd: de (stedelijke) politiearchieven, de archieven van provincies en van de ministeries van Binnenlandse Zaken, Justitie en Landverdediging, de archieven van de Staatsveiligheid, het archief van het parket-generaal van Brussel, van het leger en van de rijks-wacht. Voor de invloed van de collectieve acties op de besluitvorming heeft de auteur de archieven van het Koninklijk Paleis, de parlementaire handelingen en de private archieven van verschillende ministers (Rogier, Frère-Orban, de Broqueville e.a.) uitgekamd. Deze grote hoeveelheid bronnen werd aangevuld met 'reacties in de dagbladpers'.

Op het conceptuele vlak is Deneckere vooral schatplichtig aan het werk van de Amerikaanse socioloog Charles Tilly, in mindere mate aan het werk van de historici Eric Hobsbawm, Edward Thompson en Michel de Certeau. Tilly stelde zich reeds meer dan twintig jaar geleden de

vraag: Waarom komen mensen in opstand? Hoe komen zij zo ver dat zij zich verzetten? Wat is het verband tussen collectieve acties en de verspreiding van het kapitalisme en de opkomst van de staat? (cf. Tilly's recent boek *Popular contention in Great Britain, 1758-1834* (Harvard University Press, 1995)). Tilly stelde omstreeks 1850 een breuk vast in de 'repertoires' van collectieve actie. Het 'oude repertoire' bevatte vooral kortstondige en lokale actievormen die kaderden in de sociaal-economische crisismomenten: voedselrellen, plunderingen, gewelddadige aanvallen op de symbolen van de technologische revolutie (stukslaan van machines), charivari's. Na 1850 treden de 'sociale bewegingen' op de voorgrond die een nationaal bereik en meer duurzaam karakter hebben (demonstraties, stakingen, meetings en petitiemarsen). Het doelwit van de collectieve acties is meestal de nationale politieke elite. Voor Deneckere ligt deze breuklijn in België niet in 1850 maar in de jaren '80. De Gentse textielarbeiders demonstreerden al vóór 1850 (cf. het Gentse katoenoproer van 1839 en de massale petitie van de Gentse textielarbeiders in de jaren 1834-1839). Petitie oefenden na 1830 een grote invloed uit op de wetgeving en lokten parlementaire discussies uit over uiteenlopende politieke thema's (vrijhandel, godsdienstvrijheid, gerechtelijke organi-

satie, enz.). Vóór 1886 is in België geen sprake van een arbeidersbeweging met een duurzaam karakter en een nationaal bereik, wel van een mozaïek van arbeidersorganisaties en lokale protestbewegingen die gaandeweg meer gebruik maakten van de grondwettelijke rechten en vrijheden. Met name de Belgische Werkliedenpartij (1885) slaagde erin het arbeidersprotest te kanaliseren en te oriënteren op de strijd voor algemeen stemrecht en voor politieke vertegenwoordiging (cf. de betoging, op 15 augustus 1886 te Brussel, van enkele 10.000den arbeiders).

De verdienste van het werk van Deneckere situeert zich op verschillende vlakken. *Sire, het volk mort* is een vlot leesbaar en geëngageerd boek waarin de auteur op een haast fotografische wijze de collectieve acties beschrijft. Het is geen 'aaneenrijging' geworden van gevalstudies maar een uitgebalanceerde vergelijkende studie waarin aan de maatschappelijke context ruim zoveel aandacht wordt besteed als aan het feitenrelaas.

Het werk is op één belangrijk punt vernieuwend. Deneckere toont op overtuigende wijze aan hoe op verschillende momenten van de Belgische geschiedenis de straatagitatie een doorslaggevende rol heeft gespeeld in de totstandkoming van hervormingen en dat de openbare orde zelden enkel met geweld en

repressie kon afgedwongen worden, maar dat steeds toezeggingen werden gedaan. Na het oproer van de Gentse textielarbeiders in 1839 werden economische maatregelen genomen ter bescherming van de textielindustrie, de voedselrellen van 1847 doorkruisten de liberale opvattingen over vrije concurrentie en protectionisme in de landbouwsector, de rellen van liberalen in 1871 leidden tot het ontslag van de Pieter De Decker, gouverneur van Limburg, onder druk van de niet-veralgemeende socialistische staking in mei 1891 werd de grondwetsherziening in de Kamercommissie goedgekeurd, enz. De auteur wijst ook op de bemiddelende rol van lokale besturen en van de Belgische koningen in het sociaal protest (p. 338 bv.).

Karel Velle

DONALD WEBER,

Homo criminalis. Belgische parlamentsleden over misdaad en strafrecht, 1830-1940, Brussel, VUB Press, 1996, 190 p.

De licentiaatsverhandeling van Donald Weber (RUG, 1989), die handelde over de genese van de Wet van 9 april 1930 tot bescherming van de maatschappij (één van de mijlpalen uit de geschiedenis van het Belgisch strafrecht) vormde

de *Vorarbeiten* voor dit lezenswaardig boekje over de opvattingen van Belgische parlementsleden over strafwetgeving en misdaadbeleid in de 19de en eerste helft van deze eeuw. Weber toont aan dat strafrecht en misdaad geen op zichzelf staande categorieën zijn maar 'geestelijke constructies' die ingebed zijn in 'een brede culturele ondergrond'. Welke vormen van gedrag als misdadig worden bestempeld hangt in hoge mate af van de personen of instanties die dit gedrag waarnamen, interpreteerden, benoemden en die op dit gedrag reageerden (afkeuring, repressie). Dit proces van benoemen, aanwijzen en strafbaar stellen van crimineel gedrag noemt de auteur *criminalisering*. Weber gaat niet in op de strafrechtspleging en op de praktijk en de effecten van de strafuitvoering, hij onderzoekt enkel het 'denken over' misdaad en straf en vraagt zich af wie criminaliseerde? welke criteria werden aangewend om gedragingen als 'crimineel' te bestempelen? en om welke gedragingen ging het?

De auteur stelt in een eerste hoofdstuk vast dat in de strafrechtelijke doctrine op het einde van het derde kwart van de 19de eeuw een fundamentele breuk ontstond. In de 'klassieke' leer stond de criminele handeling centraal, de misstap van de vrije, rationele burger. De maatschappij reageerde met culpabilisering en bestraffing (de burger die de wetten

overtrad was schuldig en moest boeten). Voor elke misdaad werd een strafmaat vastgelegd (cf. het Frans Strafwetboek van 1810). Omstreeks de jaren '70 doken nieuwe concepten op in het strafrecht: ras, degeneratie, (geestes)zieke, de 'geboren', de 'verbeterbare', de 'onverbeterbare' crimineel. De *homo criminalis* was geboren: de mens die 'crimineel' was omdat hij behoorde tot een specifiek 'mensentype'. Dit nieuw en sterk medisch geïnspireerd gedachtengoed sloot aan bij het fin de siècle-pessimisme en verspreidde zich snel onder de toplagen van de samenleving. In het denken over misdaad en straf treedt de dader (het 'subject') op de voorgrond. De crimineel is een ontaarde, een zieke die moet behandeld worden en die door een aangepast gevangenisregime op de terugkeer in de samenleving moet voorbereid worden. De misdaad wordt beschouwd als 'een symptoom' van de dieperliggende persoonlijkheid van de dader. Het nieuwe criminologisch *discours*, dat sterk beïnvloed werd door deterministische denkbeelden van geneesheren en crimineelantropologen (Lombroso, Lacassagne) en dat door de auteur *subjectivisme* wordt genoemd (als tegengesteld aan het *objectivisme* van de Klassieke School), wordt in België geïntroduceerd na de stakingen van 1886. Weber merkt op dat de fundamentele hervormingen van het

strafrecht (cf. de Wet *Le Jeune* van 1888 op de voorwaardelijke invrijheidstelling (genoemd naar de katholieke minister van Justitie Jules Le Jeune), de invoering van het patronagesysteem, de psychiatrische begeleiding van gedetineerden, de specifieke strafrechtelijke 'behandeling' van landlopers en bedelaars (1891), enz.) samenvalt met de eerste sociale wetten. Na 1900 richt het criminologisch discours zich vooral op de oorzaken van de criminaliteit, met de bedoeling het fenomeen te voorkomen. De idee van het 'sociaal verweer' (de samenleving heeft recht op zelfverdediging) mont in 1930 uit in een bijzondere strafwet die voorziet in een nieuwe vrijheidsberovende sanctie ('maatregel'), de *internering*.

Vanaf het tweede hoofdstuk wordt het criminologisch vertoog van de Belgische parlementsleden geanalyseerd. Komen achtereenvolgens aan bod: de hervorming van het Frans strafwetboek van 1810 en de totstandkoming van het Belgisch Strafwetboek van 1867 (hfdst. 2), het penitentiair debat in de periode 1830-1890 (de invoering van het celregime, de toepassing van alternatieve strafmaatregelen (strafscholen, landbouwkolonies)) (hfdst. 3), de Wet van 1888 op de voorwaardelijke veroordeling/invrijheidstelling, de patronage en het strafrechtelijk beleid t.a.v. bijzondere categorieën delinquenten (bedelaars

en landlopers, alcoholici, onzedelijken) (hfdst. 4-5) en tenslotte de voortzetting, na de Eerste Wereldoorlog, van de hervormingen van *Le Jeune* door de ministers van Justitie Carton de Wiart en Emile Vandervelde met als hoogtepunten de Kinderbeschermingswet van 15 mei 1912 en de Wet op het 'sociaal verweer' van 1930. Door deze bijzondere strafwetten werd het 'repressief' karakter van het Belgisch Strafwetboek van 1867 afgezwakt. Bij de analyse heeft Weber aandacht voor elke nuance in het woordgebruik van parlementariërs en juristen, voor de politieke en juridische context waarin nieuwe criminologische ideeën tot stand kwamen, voor de 'achtergrond' van alle actoren in het debat, voor de externe invloeden, enz. Bij wijze van besluit pleit Weber voor een vereenvoudiging van de strafwetgeving en voor een beperking van het toepassingsveld van het strafrecht (prioriteit moet gegeven worden aan een structureel-preventief sociaal beleid).

Karel Velle

HUBERT BOONE en WIM BOSMANS

Volksinstrumenten in België

Het Instrumentenmuseum in de hoofdstad, enig in het land, gaat inzake geschiedenis terug tot 1872, toen de regering een belangrijke verzameling muziekinstrumenten aankocht.

Over het algemeen geniet dit enig museum, spijs zijn titel, niet de vereiste aandacht en weerklank. Twee pioniers, Hubert Boone en Wim Bosmans, hebben door baanbrekende publicaties de klemtoon op muziekinstrumenten gelegd.

De nieuwe publicatie is gerealiseerd in samenwerking met het Instrumentenmuseum, (IVe departement van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis.) Het "Woord vooraf" bevat o.a. een korte, maar verstrekkende verklaring: Aan dit boek is meer dan een kwarteeuw van intensief onderzoekswerk voorafgegaan. Ze starten omstreeks '60. Het volksinstrumentarium is op dat moment onontgonnen terrein, vermits muziekhistorici en volkskundigen dit gebied haast niet hadden aangeraakt. Daar leven ook witte raven. De verzameling van de Ronsische notaris Cesar Snoeck (1834-1898) komt in 1908 in het Instrumentenmuseum terecht. In de daaropvolgende zestig jaar

werd de collectie nauwelijks aangevuld, wegens de aandacht voor buiteneuropese instrumenten. De vraag van Pol De Mont in 1894 in *Volkskunde*, naar bezitters of bespelers van oude volksinstrumenten kreeg amper respons. In onze eeuw treden Pol Heyns, Paul Collaer en Hendrik Daems als pioniers op de voorgrond. Omstreeks '60 geraakt het speuren van vorsers in een stroomversnelling door de attentie voor het veldwerk. De combinatie met de studie van iconografische bronnen en schriftelijke documenten levert een indrukwekkende reeks monografieën op. Hubert Boone publiceert met gezag en kennis over de hommel, het hakkebord, de doedelzak, de mondtrom en het accordeon. Wim Bosmans behandelt de eenhandsfluit en de fijfer. De studiegeest en inspanningen van beide auteurs bieden ons een behoorlijk en bekoorlijk beeld van wat het volkse instrumentarium in Vlaanderen en Wallonië is geweest. De verrassing treft door het feit, dat de staats- of taalgrenzen de verspreiding van volksinstrumenten nauwelijks beïnvloeden. Eén toonbeeld: de oudste draailieren in Vlaanderen lijken op enkele modellen in Duitsland en Centraal-Europa.

Uitzonderingen treffen. De rommelpot komt bij ons alleen voor ten noorden van de taalgrens, maar op organologisch vlak is hij fel verwant aan de wrijftrom-

men van Zuid-Frankrijk en het Iberische schiereiland. Regionale kenmerken vallen op, terwijl taal- en staatsgebonden verschillen amper in aanmerking komen. De sociale afbakening van dit werkerrein vergt aandacht. Ons gebied behoort sinds de middeleeuwen tot de meest verstedelijkte van ons werelddeel, waar een intense wisselwerking tussen de volkse en de burgerlijke muziekcultuur uit voortspruit. De vaardigste spelers waren in de mooiste zin van de spreuk 'van alle markten' thuis. U treft hen aan op doeken en voorstellingen van gildefeesten en dorpskermissen, evenzeer als op bruiloften van burgers en edellieden. Na het 'Woord Vooraf' van de auteurs volgt een analytische en synthetische steekkaart van tien instrumenten, met opgave van samenstelling, afmetingen, naamgeving, historische wetenswaardigheden, enz. dan als nummer 11: De ensembles en het samenspel, en 12: Wat nog niet vermeld werd: xylofoon, flessenmuziek, glazen trompetten en hoorns, koehoorn,... lokfluitjes en -tuiten, fantasiemuzieken enz. Bij elk onderwerp hoort een reeks illustraties, wit-zwart. Blz. 41-64 bieden instrumenten en kunst in veelkleurendruk.

1. **De hommel**, p. 11-22, ill. 1-14, muz. 1. Hun trapezoïdale of rechthoekige klankkast bevat zes delen. Vele

modellen beschikken over een dubbele klankkast, d.w.z. met onderaan een toegevoegde resonator.

2. **Het hakkebord**, p. 23-28, ill. 17-19, muz. 2. Het instrument in de 15de e. bestaat, volgens de afbeeldingen, uit een vlak paneel zonder klankgaten en heeft dan 5 tot 12 snaren die soms over één of twee kammen lopen. In de 16de e. is het instrument reeds helemaal ontwikkeld, b.v. met 9 reeksen snaren. Hebben kruisvaarders dit instrument in de 12de e. in onze gewesten meegebracht? Van de 14de tot in de 16de e. vermelden bronnen de naam *santoer*. Later wordt het hackbert, enz.

3. **De draailier**, p. 29-37, ill. 20-26.

In een klankkast is een bakvormige toetsenkast geplaatst, waarin één of twee rijen toetsen gemonteerd zijn, die kunnen verschuiven van achter naar voer, voorzien van opstaande tangenten, om de melodienaar of -snaren te verkorten. Diatonische instrumenten hebben één rij met tien tot twaalf toetsen. Op het einde van de 18de e. komen chromatische draailieren in omloop. De vormgeving van de klankkast weerspiegelt een grote diversiteit. Het instrument is reeds vermeld in de 13de e.

4. **De viool**, p. 65-75, ill. 28-31, muz. 3 tot 7a en 7b. Pas in de 16de e. tonen schilderijen dit instrument in handen van speellieden op kermissen bruiloften en andere feesten. In de 17de e. verschijnt

de viool als solo-instrument of met begeleiding van een basviool en later een grote cello. In de 18de e. krijgen dorpsviolisten een beperkte opleiding, soms bij de lokale organist.

Handgeschreven muziekboekjes van speelmannen verstrekken een beeld van het toenmalig dansrepertoire.

5. **De fluiten**, p. 77-95, ill. 32-52, muz. 8-9. *Kanaalfluiten met zes vingergaten* zijn tot in het begin van de 20e e. de populairste volksinstrumenten. Tevoren genoot de dubbele kanaalfluit populariteit in burgerlijke kringen. De eerste *eenhandsfluit* dateert van de 13de e., het instrument van professionele entertainers, rondtrekkende muzikanten, narren en jongleurs.

De combinatie van *fijfer* en *trom* dateert van de 15de e. Het samenspel van fijfers is thans in de regel eenstemmig. De fijfertraditie houdt glorieus stand in militaire escorten, in de streek tussen Samber en Maas. De traditie viert hoogtij in Mater, Ronse en Stekene.

6. **De doedelzak**, p. 97-105, ill. 53-59. In de 16de e. toont dit instrument alhier reeds alle kenmerken van later: conische schalmey, twee ongelijke bourdons die parallel naast mekaar in één houder zitten, tegen de linkerschouder rusten. De schalmey telt 7 voorstandige vingergaten en 2 zijstandige stemgaten. Alleen in Noord-Henegouwen bestaat tot ca. 1885 een betekenisvolle traditie, dan

een onderbreking tot omstreeks 1955. Een ware doorbraak volgt pas ca. 1970. Thans telt Vlaanderen en Wallonië meer dan tweehonderd spelers. Bij de doedelzakken treft u verscheidene toonaarden aan. Thans verschillen modellen nauwelijks van vroegere voorbeelden.

7. **Het accordeon en de voetbas**, p. 107-121, ill. 60-75, muz. 10. François Verhasselt vervaardigt in het eerste atelier voor accordeonbouw in de hoofdstad even voor 1840 bisonore instrumenten, voorzien van een tweerijig discantklavier en twee kleppen voor de akkoorden en grondbassen van de eerste en de vijfde graad van de hoofdtoonard. Na een onderbreking tot in 1870 richten de ingeweken Italiaan Jean Solari, Vital Scheerlinck en Auguste De Waele een atelier in. De laatste ontwierp technische snuffjes die Italiaanse en Duitse merken overnemen. Ca. 1880 starten de gebroeders Callewaert met een atelier in Zwevezele en Lichtervelde. Bouwers volgen hun voorbeeld in Menen, Zelem, Antwerpen, Waregem. Ook in Wallonië kent de accordeonbouw een grote bloei. In ons land kent de traditie een fel aantal klaviertypes.

8. **De Mondtrom**. p. 123-131, ill. 76-82. Het raam en de tong van de mondrom in onze gewesten vormen twee afzonderlijke delen. Van de middeleeuwse typen zijn tientallen opgegraven in Vlaanderen, meer dan in de rest van

West-Europa samen. Dit instrument, vooral populair in de 16de en 17de e. komen regelmatig voor op schilderijen van Vlaamse artiesten. Tussen beide Wereldoorlogen sterft de mondtromtraditie volledig uit.

9. De Trommen, p. 133-142, ill. 91-95, muz. 11-13. Bij ons zijn verscheidene tromsoorten bekend. Het oudste type is de *tamboerijn*. De *eenhandstrom* geraakte in onbruik in de 17de e. De *roertrom* is meest bekend vanaf het einde van de 15de e. De 19de e. kent verscheidene kleinere modellen van dit type. De *grote trom*, in Vlaanderen *dikke trommel*, soms trombal genoemd, is in Wallonië *grosse caisse*. Die is in de 19de e., met het ontstaan van harmonies en fanfares, in de volksmuziek terecht gekomen. In Wallonië speelt de roertrom steeds een hoofdrol in de zgn. *militaire processies* op een vijftigtal plaatsen tussen Samber en Maas.

10. De kalenderinstrumenten, p. 143-156, ill. 96-114. Vele instrumenten zijn tijdens een beperkte jaargetij in trek, soms i.v.m. religieuze feesten. Bepaalde speeltuigen worden alleen in de lente gebruikt, o.a. het *meifluitje* en *fluitjes van aardewerk*, weleer meest vervaardigd in Leuven, Torhout, Antwerpen en Schellebelle, in Wallonië te Sirault, Nimy, Andenne en in het Duitstalige Raeren. De *rommelpot*, gebonden aan de kerkelijke kalender, verdween op menige plaats. Volksmuziekgroepen en heem-

kringen houden hem in stand. De *kleperlat* en *schraper-rammelaar* passen bij carnaval. De *ratel* en *klepper* vieren hoogtij in de goede week. Hanske knap hoort thuis in Antwerpse polders. De *knaptand* triomfeert in Dendermonde. *Klompviool* en *pseudo-bassen* zijn strijkinstrumenten.

11. De ensembles en het samenspel, 157-184, ill. 116-128, muz. 14-18. Vanaf de 16de e. toont onze iconografie naast hoofse ensembles ook kleine groepen die dorpsfeesten en bruiloften opluisteren. De eerste prenten tonen het duo dwarsfluit en roertrom dat optochten van schuttersgilden en andere verenigingen begeleidt, een traditie die stand houdt. Bij de muzikanten treft men vaak een tweetal: doedelzak, draailier, vedel, eenhandsfluit met trommeltje en dwarsfluit. Deze speeltuigen zijn best vertegenwoordigd. In de 16de e. stappen stadsspeellieden mee op in stoeten en processies met allerlei blaasinstrumenten als trompetten, trombones, fagotten, schalmeien, pommers en zinken. In de 18de e. treffen andere bezettingen en bewerkingen voor vijf instrumenten: twee violen, twee clarino's (natuurtrompetten) en een baspartij. Na 1830 komen in vele steden en dorpen harmonies en fanfares tot stand. In dansensembles doen klarinet, cornet en basbugels hun intrede. Na 1880 ontstaan orkesten, die ook een accordeon inschakeleñ.

Een bijzondere traditie betreft een vorm van samenspel tot voor een paar decennia alom bekend bij fanfaremuzikanten en sporadisch beoefend op het platteland. Een kern der knapste muzikanten vormt een gelegenheidsensemble bij kermissen, teer-en andere feesten, serenades voor jubilea. Traditionele dansmelodieën leveren het repertoire, overgeleverd door oudere muzikanten.

Nieuwe volksorkesten, ontstaan ca. de jaren zestig, krijgen de koperblaasinstrumenten een bescheiden rol. Viool, klarinet, dwarsfluit, accordeon en contrabas blijven in trek.

12. **Wat nog niet vermeld werd**, p. 185-197, ill. 133-144. Bepaalde instrumenten en lawaaituigen verdienen een aangifte. De *xylofoon* is totaal verdwenen. Het *flessenmuziek* beduidde een leuke attractie. De *gitaar*, weleer gebruikt in de kunstmuziek, verschijnt somwijlen in ensembles. *Glazen trompetten* en *hoorns*, kunstzinnige producten van Waalse glasblazers, verdwenen in het vergeetboek. Veehoeders gebruikten de *koehoorn*, de *ringrammelaar* en *zweep*-types. Allerlei modellen treft u aan bij *klokken* en *bellen*. *Rammelaars* vormen een aparte categorie van kinderspeeltuigen, sinds eeuwen. Daar horen ook de *ronker* en de *hor* bij. Een verrassende variëteit ontdekt u bij *lokfluitjes* en *-tuigen*. Tot slot pralen de zgn. *blikken*

orkesten, *fantasie- of stromuzieken*, in Wallonië *musiques de paille*, parodieën op de harmonies en fanfares. Het *Houten muziek* van Hamme-Zogge in Oost-Vlaanderen, opgericht in 1849, treedt nog immer op!

De aanvang van de recensie haalt enkele publicaties van de auteurs aan. Het voegt erop te wijzen, dat zij reeds tien jaar geleden in jaargang 62 (1987) op p. 61 en 62 van ons tijdschrift belangrijke bijdragen publiceren:

Hubert Boone: *Handbuch der Europäischen Volksmusikinstrumente*. VEB Deutscher Verlag für Musik te Leipzig.

Wim Bosmans: *Op zoek naar vijftradiatie in het Vlaamse Land*. Met dit hoogstaand en vooraanstaand naslagwerk Volksinstrumenten in België bereidt het Instrumentenmuseum, waaraan de auteurs gebonden zijn, de verhuis naar het "Old England"-gebouw voor. Het boek geldt meteen als catalogoog voor de permanente collectie.

Renaat van der Linden

Leuven, Uitgeverij Peeters, 1995, 224 p., 144 ill., 28 in kleuren, 19 muzieknotities, tot slot 144 aanvullende informatieteksten bij de afbeeldingen en de muzikale voorbeelden.

DR. PAUL HUYS

***Molen en molenaar te kijk
gesteld. Molinogische opstellen***

In het *Voorwoord* looft Jean-Pierre Van Der Meiren, Bestendig Gedeputeerde voor Cultuur, Voorzitter van de Provinciale Molencommissie, de veelzijdigheid en de deskundigheid van dr. Paul Huys in deze *Molinologische Opstellen II* en situeert terecht de fierheid van Oost-Vlaanderen, in het bezit van één der oudste afbeeldingen van staakmolens in een Oudenaards manuscript, de eerste afbeelding van een torenmolen met kegelkap, het bezit van de enige getijdenmolen op het Europees vasteland. Dr. Paul Bauters tekent in *Op de vlucht gegrepen* p. xi-xv de aantrekkingskracht van de windmolen in de vlakten van de Atlantische ruimte, de sporen van de watermolen sinds voorhistorische tijden, het geprononceerd beeld van molen en molenaar in de geest van de landman. Dr. Bauters roept de relatie tussen molenaar en boer in, om de figuur van de mulder te zien uitgroeien tot dat diep verankerde archetypische beeld, dat Dr. P. Huys met voortreffelijke cultuurhistorische tochten en sociaalhistorische duiding in alle richtingen en lichtingen weergaloos borstelt en glans en glorie biedt langs vier uiterst verschillende hoofdstukken.

Het eerste hoofdstuk *Molen en mole-*

naar in de literatuur loodst de lezer(es) langs gedichten en vertellingen allerlei. De start ontleedt uitvoerig *De molen van Schwindelsheim* van de Elzasser franciscaan Thomas Murner (gedrukt in 1515), met vèrstrekkende uitleg voor de auteur, de naamverklaring van Schwindelsheim, het verhaal dat menigmaal op molensymboliek is afgestemd, in een voorrede en dertien hoofdstukken, een voor een toegelicht, hoe aan de molenaarin haar liederlijkheid wordt verweten, aan de diefachtige molenaar zijn schraapzucht, zijn voorbeeld voor anderen, hoe de molenaar het moet stellen zonder zijn gekroonde ezel, hoe ze de ezel Latijn willen laten leren. De moraal van het verhaal? Wat een narrenwereld. Een reeks speciaal gemaakte negen houtsneden verduidelijken de vertelling. De auteur beschrijft het gebouw, het type van het molenrad, het sluiswerk op de beek, enz. Zes illustraties waarop een molen voorkomt, zijn in dit boek afgebeeld. U leest een uiterst bondige tekst van de grappige uiteenzetting, maar we wijzen op de aanvang van de commentaar van het satirisch gedicht. In 1494 werd in Bazel het satirisch leergedicht "*Das Narrenschiff*" van Sebastian Brant gedrukt. In 1511 werd de eerste (Latijnse) druk van Erasmus' "*Lof der zotheid*" gepubliceerd. En in 1515 verscheen de eerste Duitse editie van het anonieme volksboek "*Dyl Ulenspieg'el*". Het citeren van drie zin-

nen bij het begin van een hoofdstuk weerspiegelt de breedvoerige uitleg die uitdeint en uitwijdt en in de diepte graaft om elk onderwerp enig in te kleden. Deze zinnen gelden als toonbeeld van de wijze waarop de auteur regelmatig hoofdstuk na hoofdstuk een vèrstrekende klank en schittering biedt. Het molenaarsthema in de 16de-eeuwse Duitse vertelkunst biedt, om het zo uit te drukken, een reeks vrolijke schetsen, o.a. anonieme middeleeuwse verhalen. Hoe de molenaar in de hemel kwam. De dikke mulder en zijn wambuis. Vier “Schwank”-schrijvers van betekenis krijgen een ruime beurt, Jakob Frey, Michael Lindener, Valentin Schumann en Wilhelm Kirchof. Met Alexander de Grote en de slimme molenaar. vertellingen van Johannes Pauli en Martin Montanus, en Het wijndruifje van de molenaar en andere molenaarsvertellingen van Hans Sachs vertoeven we in Elzas en Neurenberg. Daarna belanden we voor een kluchtspel in Amsterdam, een liederenbundel in Schiedam, bij de dichters Gery Florizoone en ontdekken een eeuwenoud Kroatisch volksraadsel, een Frans gedicht uit de 13de e., een ongunstige imago in de feodale tijd, een ongunstige faam in Schotland, een legende in de Oekraïne, een Russisch verhaal en Duitse kluchten, een “farce” of “clute” in Seurre, een Bourgondisch stadje op de Saone, i.v.m. een molenaar die zijn

ziel aan de duivel verkocht, de bijnaam van de mulder in Frankrijk en het verbod de molenaar op straat te beledigen. Een Franse prent stelt “Le meunier à l’anneau” voor, een thema dat ook in een gedicht voorkomt en in alma-nakken. Een andere prent vermeldt “Le Capitaine des Enfarinez”. Komische opera’s uit de achttiende en negentiende eeuw verheerlijken de molenaar-tovenaar (1779) van Alexander Onisimovitsj, in (1798) “Le Moulin de Sans-Souci”, en andere tientallen komische spektakelstukken.

Het Hoofdstuk II *Molen en molenaar in de volkskunde* behandelt grondig vijf uitterst verscheidene onderwerpen. Een middeleeuwse Arabische molenspreuk uit Nuwayri’s Nihâyat (14e eeuw) ontleedt het gezegde: “.. zoals een molen wel twee ezels, maar een ezel geen twee molens kan gebruiken”. De molen is blijkbaar in de Arabische cultuurwereld, ook reeds in de middeleeuwen zoals bij ons, zeer gekend. De Bijbel getuigt, dat het taalgebruik in het (Nabije) Oosten heel beeldend gekleurd was, waar zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament de symboliek van de molen en de molensteen niet ontbreekt. Nog over Molenheiligen en hun wonderen duikt reeds op in “*Molens in veelvoudig perspectief. Dertien molenheiligen in een dozijn*” (Gent, Provinciebestuur, 1933). De auteur vertelt er het verhaal van der-

tien heiligen die rechtstreeks of onrechtstreeks bij een molen en/of een molenwonder betrokken zijn. Een verder onderzoek heeft aanvullende gegevens verstrekt. Hij schikt deze heiligen alfabetisch: Anastasius van Dalmatië, Arnoldus, Blasius, Cristina van Bolsena, Clemens, Domnius van Salona, Frumenius van Afrika, Honoratus van Amiens, Johannes Evangelist (Sint Jan in de Olie), Kieran van Amiens, Leodegar (Saint Léger), Lucianus van Antiochië, Pantaleon, Severus van Ravenna, Vincentius van Saragossa, Winnok. Na de zestien heiligen volgt een reeks molenwonderen, door andere heiligen bewerkstelligd en in legenden bewaard. Attalus van Bobbio, Dominicus van Calciata, Kentigernus van Glasgow, Remigius van Reims, Bloed van Wilsnack. Bij de meeste sinten treft u een illustratie en uitvoerig commentaar. Drie volksverhalen pronken bij de volkskunde. Er is geen molenaarshaan of hij eet gestolen graan. De spreekwoordelijk dieftachtigheid van de molenaar vindt u als thema in liederen, volksvertellingen, spreuken en gezegden, op houtsneden en prenten. De betoverde molen en andere Franse volksverhalen treft u veelvoudig in Poésie en Chansons populaires. Waarom laat het mulderspaard zijn oren hangen? Voor elk hoofdstuk en onderdeel van deze publicatie prikt een herinnering aan het onvolprezen stan-

daardwerk "*Kracht van wind en water. Molens in Vlaanderen*" van Dr. Paul Bauters (Leuven, Davidsfonds, 1989, p. 241-248 voor het metaforisch taalgebruik). De molen brandt en broeit in onze gebruiken, in onze taal en de volksverhalen, in spreuken en gezegden. In Franse en Engelse spreuken treedt de molenaar, zijn vrouw en zijn omgeving op, ook langs het raadsel.

Hoofdstuk III. *Molen en molenaar als metafoor* bestrijkt een ruime plaats in het boek. "Dat boek van vele rade" (Het boek over velerlei raderen) van Hermann Bote (+ 1520) treedt vooraan in de negen delen en het besluit landt bij een novelle van de Spaanse auteur Camilo José Cela, Nobelprijs 1989, als een minieme aanwijzing voor de ontzagwekkende reikwijdte van dit boek in elk hoofdstuk. Hermann Bote betreedt een allegorie van een positieve en negatieve wereld langs het molen-, kam-, windas-, wagen- en ploegrad, die respectievelijk de paus, de keizer, de adel, de steden en de boeren verzinnebeelden.

Reformatorische pamfletten en contra-reformatorische spotprenten raken rare prenten: 1. De goddelijke molen (1521), 2. De bedriegersmolen (16de eeuw), 3. De groteske of geestloze molen (1577). Contrareformatorische spotprenten behelzen "L'étrange rencontre" van een mole-

naar op zijn grauwtje en een bijbeldragende calvinist, en “Le Moulin de la Dissension”. Een glasraam van Hans Jacob Kilchsperger (1566) en een houtsnede van Balthasar Jenichen (1569) verklaren de spreuk: “Zoals het koren is, zo wordt het meel”. Petrus Croon publiceert in 1666 een boekje: *“MOY-AL, oft Vermaeckelycke Bedenckingen op verscheyde Oeffeningen”*, een betoog met humor over 50 verschillende beroepen. De molenaar hoort er vanzelfsprekend bij, met meer dan honderd verzen, met een Raedtsel en een Graff-Schrift. De “Wondermolen” van Paul Fuerst en andere vertolkingen van de “Verjongingsmolen” in Duitsland en Frankrijk. Het treft dat de windmolen, bestemd voor het verjongingsproces een vrij ongewoon type is, voor Duitse en Franse prenten.

“A dialogue betwixt a horse of warre and a mill-horse” raakt een twistpunt tussen de Engelse koning Karel I en zijn parlement. In de Engelse burgeroorlog kampten twee partijen, de koningsgetrouwen en de republikeinse antroyalisten, bekend als “Cavaliers”, ridders, aanhangers van de koning, “Roundheads” die de souvereiniteit van het parlement voorstaan. De Aesopus-fabel illustreert een pamflet met een krijgsros en een ezel. “De Molenaers Prins in Den Haagh”, een politiek pamflet uit het jaar van de “Glorious Revolution” (1688). In

1988 werd de 300ste verjaardag herdacht, met talrijke historische bijdragen. Een pamflet “De Moenaers Prins ... of de Soon van Pater Peters in ‘t Naau “. De “molenaarsprins” is de pasgeboren “Prins van Wales”, uiterst duidelijk. Het spotgedicht telt 35 strofen. Een spotprent toont de jonge prins met een windmolentje in de hand. Allusies op een molenaar ontbreken er niet.

Van molenwiekende egelkapsels en vliegende hoepelrokken of... variaties op “De kus van Lamourette”. Na het uitbreken van de Franse Revolutie maakten de revolutionairen duchtig ruzie. Er komt een rare mode tot stand. Een dame droeg op een rugmand een vorm van een molenberg met een staakmolentje daarop ..

Het spreekt vanzelf dat op het hoogtepunt van de Revolutie dusdanige uitwassen van kapsels niet konden geduld worden. Op een Duitse prent zien we hoe een der zes(!) wiken van een molen een meisje met een brede hoepelrok opschept en de lucht inzwiert tot consternatie van de molenaar en wandelaars bij de molentrap.

“Een dorp als een windmolen” in Spanje treft u bij het begin hoofdstuk III.

Molenarchivalia telt zes bijdragen in hoofdstuk IV uiterst verscheiden inzake tijd en plaats. Gent wint de ereprijs met drie aandelen. Een Gentse molenaar-

konde in 1298 i.v.m. het oudste vorstelijk molenoctrooi in de Nederlanden. De schattingskohieren van het huisgeld, een unieke bron voor historisch molenonderzoek. De Gentse windmolens in 1578 en 1650. Het derde punt raakt een belangrijke en anders ongewone bron: Molenadvertenties in de Gazette van Gend (1777-1781). Oude krantenjaargangen bieden vaak verrassende gegevens, maar ook voor andere steden of gemeenten in Oost- en West-Vlaanderen, en daarbuiten in Zeeuws-Vlaanderen en Brabant. De Schoonbergmolen te Deinze in de 15de en 16de eeuw belicht o.a. de burgeroorlog als hertog Filips de Goede in 1450 een grafelijke belasting op het zout wil invoeren en de Gentenaars tegen de graaf in opstand komen. Tijdens de daarop volgende "burgeroorlog" vernielen ze talrijke grafelijke windmolens. De graaf laat onmiddellijk overgaan tot herstelling. Een gelijkaardig scenario beleeft Brugge en Gent van 1487 tot 1492. De opzoekingen leveren rijke gegevens voor molenprijzen, molenwaarde met en zonder de stenen, pachters en pachtprizen. De Bijlagen bieden de molenschatting in 1501, 1537, 1595 en 1586-1601.

Molenaars en het (ge)recht. Juridische molenarchivalia behandelen wisselende onderwerpen, oprichting van molens, windrecht, verzoeken of betwistingen, 'ketsen', maalverbod, criminaliteit in en

rond molens, andere betwistingen. De molen als hinderlijk bedrijf. Oost-Vlaamse Bouwaanvragen betreffende molens (1852-1861).

De Molen en Molenaar is niet alleen "te kijk gesteld". De titel is duidelijk, maar beduidt een kijk in de ruimste betekenis van het woord, de kennis van en het oordeel over de molenaar in alle mogelijke opzichten, gezin, leven en sterven, erven en werven, verhalen allerlei en spotterij hoog en laag. De molenaar leeft van en met de natuur, met alle lagen van de maatschappij. Deze uitgave straalt langs alle kanten en diepten. We dienen de auteur erkentelijk te zijn, voor de nieuwe kennis die hij alweer biedt.

Renaat van der Linden

Paul Huys. *Molen en Molenaar te kijk gesteld. Molinologische opstellen II.* met een Voorwoord door Gedeputeerde Jean-Pierre VAN DER MEIREN.

Op de vlucht gegrepen.. door Dr. Paul BAUTERS. Provincie Oost-Vlaanderen, Gent, 1996, 351 p., 85 Afb.

EUGEN BOGAERT EN ANDRE VAN DE SOMPEL, *Kalken van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. Bijdragen tot het historisch onderzoek.*

Kalken, Stichting Sint-Pietersfeest Kalken (Kruisenstraat 70, 9270 Kalken), 1997, 576 p.

Na verschillende rustige jaren is het maken van dorpsgeschiedenissen terug in. Van die recente dorpsgeschiedenissen is zeker die over de recente geschiedenis van Kalken een toonaangevende realisatie. Niet alleen omdat het werk uitermate verzorgd werd uitgegeven, de lay-out en de iconografie maken het tot een aangename kennismaking met diverse aspecten uit het relatief recente verleden, maar ook doordat duidelijk blijkt dat onderzoeker André Van De sompel zich bewust is van het feit dat een dorpsgeschiedenis maken nooit eindigt en dat hij dus na het verschijnen van deze klepper nog materiaal zal vinden, dat de heuristiek op een prachtige manier - we mogen zelfs zeggen op academisch niveau - uitgevoerd werd, en dat tenslotte alles in een logisch en leesbaar geheel werd gegoten. Daarbij werd ook niet geschuwd om voor het bredere kader buiten de dorpsgrenzen te kijken. Hiervan goede voorbeelden geven is een vrijwel eindeloos werk, maar toch willen we hierbij wijzen op de puike behan-

deling van de waterbeheersingswerken in de Scheldevallei tussen Wichelen en Wetteren in de 18de eeuw en de verdere evolutie. Het geheel wordt iconografisch sterk ondersteund door o.a. de fotocollectie die gemeentebediende Oscar Uyttersport heeft nagelaten. Het inhouds-kader werd ingedeeld in de geografische omgeving, de sociaal-economische structuur, het gemeentebestuur, culturele zaken (met daarbij onder andere het geloof, het onderwijs, bibliotheken en het socio-culturele leven) en tenslotte monumenten en monumentenzorg. Een aantal kleinere kanttekeningen kunnen geplaatst worden, zonder dat dit afbreuk doet aan de intrinsieke waarde van het gehele werk. Een aantal niet gecorrigeerde tikfouten zoals Chepalier (Le Chapelier) (p. 330) zijn vooral storend voor wie meer afweet over de ruimere context, terwijl de gaststukjes minder heuristische verantwoording afleggen (bronnen- en literatuurverwijzingen), die in het hoofdcopus wel gedegen verzorgd zijn. De bijschriften bij de verder uitmuntende iconografie hadden uitvoeriger mogen zijn, specifieke achtergronden en details mogen immers vermeld worden. Verdere uitwerking werd opengelaten en kan zeker nog gedaan worden voor het korte persluis, feest- en jongerencultuur (de volkskundige invalshoeken) of nog voor wat Milac betreft, dat zeer summier

werd behandeld en niet helemaal terecht bij de niet-zuilgebonden verenigingen werd gerangschikt. Werk voor later, wat gezien de aanhef "we zijn er ons van bewust dat slechts een fractie van dat bronnenmateriaal geraadpleegd werd", er zeker nog zal komen in een allicht even lijvig werk.

Harry Van Royen

MIKE STORRY EN PETER CHILDS,
British Cultural Identities.

London-Nex York, Routledge, 1997,
350 p., ISBN 0 415 13699 7

Culturele identiteit is een politiek sterk geladen woord dat niet altijd op een correcte manier werd en wordt gebruikt. Het is immers een vlag waaronder heel wat minder fraaie kanten kunnen worden verdoezeld. De huidige culturele identiteit is, of sommigen dat nu spijtig vinden of niet, reeds ettelijke jaren internationaal georiënteerd en in sociologisch, antropologisch en dus ook volkskundig onderzoek dient daar dan ook terdege rekening mee gehouden te worden. Wat het betekent om in de jaren '90 rond te lopen is een vraag die op vlak van levend volkskundeonderzoek te veel en te vaak wordt verwaarloosd. Buitenlandse voorbeelden tonen nochtans duidelijk de weg. Een van die lichtgevende voorbeelden kan zeker de compilatie rond *British Cultural Identities* zijn. Vanuit zeven

ingangen (plaats en omgeving; opleiding, werk en ontspanning; geslacht, sex en familie; jeugdcultuur en leeftijd; klasse en politiek; etniciteit en taal en godsdienst en erfgoed). Elke ingang geeft een inleiding met de nodige historische diepgang, illustratieve beelden en een culturele selectie van boeken, films, muziek en televisieprogramma's die als voorbeeld van de culturele subidentiteiten verder nadenken stimuleren. Omdat het boek ook naar het onderwijs toe gemaakt is zijn er per hoofdstuk ook een aantal opdrachten voorzien. Buiten het onderwijs kunnen ze bekeken worden als een speelse herneming van de culturele identiteitshoogtepunten die zeker duidelijk maken dat culturele identiteit steeds een meervoudsvorm behoeft, ook buiten grootsteden. Een buitenlandse onderzoeksstimulans.

Harry Van Royen

LAURA HUNT YUNGBLUT,
Strangers Settled Here Amongst Us. Policies, perceptions & the presence of aliens in Elizabethan England.

London-Nex York, Routledge, 1996,
178 p., ISBN 0 415 02144 8

Vreemdelingenhaat en gedachten over vreemde volksgroepen zijn hete hangijzers die één duidelijk volkskundige en

cultuurhistorische analyse behoeven. Redenen van uitstoot en aantrekkingskracht zijn enerzijds te onderzoeken elementen, maar evenzeer de houding van 'autochtonen' tegenover zowel nieuwkomers uit andere regio's binnen een land, als van buurlanden en van verder afgelegen gebieden.

Ook in het verleden kan men met deze onderzoeksvragen aan de slag. De emigratie van Vlamingen in de periode 1558-1603 naar Engeland verliep zeker niet vlekkeloos. Het was enkel dank zij de houding van Elizabeth I dat de Vlamingen en andere protestantse vluchtelingen politiek asiel kregen en zich konden integreren. Die integratie verliep niet zonder problemen; de Britten die werden geconfronteerd met die Vlaamse 'invasie' reageerden uiterst 'modern'. Fysiek en verbaal geweld, vrees voor jobverlies en te hoge uitgaven voor onderstand van deze vreemden maakte dat er een bepaalde regelgeving tot stand kwam.

Verplichte lectuur voor zowel diegenen die geïnteresseerd zijn in de Vlaamse emigratie, de Tachtigjarige Oorlog als in de hedendaagse vreemdelingenproblematiek.

Harry Van Royen

SCULPICIUS SEVERUS,
Het leven van Sint-Maarten.

Tielt, Lannoo, 1997, 103 p., ISBN 90 209 3225 X

Sint-Maarten is in een niet onbelangrijk deel van Vlaanderen nog steeds synoniem voor de schutspatroom van talrijke parochies en tegelijkertijd ook een van de concurrenten van Sint-Niklaas als geschenkenbrenger voor de jeugd.

In 397 stierf deze heilige, die na een militaire loopbaan in het Romeinse leger soldaat van God werd. Reeds tijdens zijn leven was hij een kluizenaar die veel volgelingen rondom zich kreeg en die ook gekozen werd als bisschop en reeds als levende een biografie kreeg.

Vanuit volkskundige hoek bekeken is het niet alleen belangrijk dat Patrick Lateur een nieuwe vertaling geeft van de hagiografie die door Sulpicius Severus werd opgesteld, maar daar tevens een gedegen inleiding op verzorgde.

Als epiloog is er een vergelijking tussen de 4de en de 20ste eeuw, met daarbij zowel een analyse van het kerkelijk leven, de rol van Sint-Martinus daarin en de oproep tot een nieuwe evangelische verdieping. Wat blijft er, vanuit cultuurhistorisch standpunt, trouwens over van de vorige Eucharistische Kruistocht van de straks zalige Poppe ?
Harry Van Royen

NEGENDE GESCHIEDKUNDIGE BOEKENBEURS VOOR VLAANDEREN

**Archeologie - Familiekunde - Geschiedenis
Heemkunde - Volkskunde**

Zaterdag 7 maart 1998 van 11.00 uur tot 18.00 uur

Zondag 8 maart 1998 van 10.00 uur tot 17.00 uur

**GENT - INTERNATIONAAL CONGRESCESTRUM
van de Stad Gent, Citadelpark**

organisator:

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w.

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w.

Geschiedkundige boekenbeurs

t.a.v. Arnold Eloy, Kraanlei 65, 9000 Gent

tel. 09/225.64.47 (op wo. nam.) of 09/223.70.65 (met antwoordtoestel)

fax 09/223.70.65 e-mail : Arnold.Eloy@skynet.be

RUDI KÜNZEL,
Beelden en zelfbeelden van middeleeuwse mensen. Historisch-antropologische studies over groeps culturen in de Nederlanden, 7de - 18de eeuw.

Nijmegen, Uitgeverij SUN, 1997, 318 p., ISBN 90 6168 491 9

Bepaalde beelden over de hoofdcategorieën in de vroegere samenlevingsverbanden (priesters, strijders en boeren) werden in de Middeleeuwen versterkt maar ook open getrokken. Nieuwe specialisaties, zoals handelaars, maakten dit noodzakelijk. Deze studie geeft voor- eerst, vanuit de verhalende bronnen, bijna altijd opgemaakt door clerici, een analyse van het beeld dat de geletterden zowel over hun eigen groep (clerus) hadden, als over de andere sociale groepen. In een tweede luik worden enkele casusvoorbeelden uitgewerkt, o.a. over de vroege stedelijke mentaliteit van Sint-Truiden en over het kerkelijk standpunt rond toernooien, vooral dan via het beeld van dodentoernooien, waarin ook 'heidense' denkbeelden meespelen. Binnen de cultuurantropologische invalshoek van het eerste beschouwend deel kan gepoogd worden om met andere voorbeelden hetzelfde verhaal te schrijven. De casusgevallen leveren materiaal aan om samen met andere casusanalyses tot een algemeen beeld van de aanvaar-

ding van nieuwe groeps culturen en de acculturatie van oude beelden te komen en om nieuwe gedragscodes ingang te laten vinden en die daarna weg te kunnen laten deemsteren. In het laatste geval, doden die op aarde nog blijven rondhangen, bleek dat in bepaalde Europese regio's nog lang door te leven. Allicht een aanzet tot meer en vernieuwd onderzoek van middeleeuws bronnenmateriaal via een antropologische invalshoek.

Harry Van Royen

ERIK NIJHOF EN
PETER SCHOLLIERS (red.),
Het tijdperk van de machine. Industrie cultuur in België en Nederland.

Brussel, VUB-Press, 1996, 238 p., ISBN 90 5487 147 4

De laatste jaren wordt binnen de sector industriële archeologie meer aandacht besteed aan meer dan alleen maar machines, productieprocessen en nijverheidsgebouwen, maar komt het cultureel aspect eveneens meer aan bod. Tal van andere thema's kunnen ook niet losgekoppeld worden aan de industrialisatie. Techniekgeschiedenis, sociaal-economische achtergrondelementen, landschapsevolutie en ruimtelijke ordening zijn disciplines die op zichzelf staan. Daarom werd naast de basisterm het

begrippenkader uitgebreid met industrieel erfgoed (objecten en sites) en industriecultuur, waarin dan alles kan ingegoten worden.

Industriële groei heeft verschillende invalshoeken. Zo is er de vooruitstrevende techniek naast de oudere technieken en werksystemen, die een tijdlang naast elkaar blijven voortbestaan en wiens invloed niet mag onderschat worden. Zeker het Vlaamse platteland van voor 1940 leefde nog niet volledig binnen het stramien van een nijverheidscultuur. De impact van de industrialisering is dus een evolutieproces dat niet overal even snel verloopt. Dit is een niet onbelangrijke boodschap die hier wordt verkondigd. Op vlak van volkskundige interesse dient ook gewezen te worden op de grote aandacht voor de relatie kunst - nijverheid.

Aangezien dat de aandacht voor alle vormen van erfgoed ook een volkskundig thema is, is de aandacht voor de sensibilisering voor dit patrimonium in deze studie dan ook een verplicht nummer vanuit het syntheseuitgangspunt dat aan de realisatie van deze studie ten grondslag ligt maar zeker op dit punt niet volledig uit de verf kwam doordat een van de medeauteurs zijn voorziene tekst daarrond niet indiende.

Desondanks een evaluatiepoging die hopelijk nieuw bloed aanbrengt.

Harry Van Royen

MARC CONSTANDT,

De verdwenen badplaats. De geschiedenis van Westende-Bad van 1896 tot 1918.

Middelkerke, Heemkring Graningate (P. De Smet Naeyerstraat 20, 8430 Middelkerke), 1996, 147 p.

De ontwikkeling van het toerisme in Vlaanderen is vrijwel synoniem met de ontwikkeling van het kusttoerisme. De verdere invulling van dit thema vanuit het standpunt van hoe er geleefd werd tijdens die vakantie maakt dat er naast de immobiliëre en architecturale aspecten gekeken wordt naar het comfort van de toerist, dit vanaf het transport naar de vakantieplaats, als ter plaatse. Water- en elektriciteitsvoorziening, zonder de reiniging te vergeten, en de horecaïnfrastructuur dienen het de mens aangenamer te maken om zich goed te voelen tijdens een zomerverblijf. Naast de verblijfsaccomodatatie is er ook de invulling van het verblijf en die verschillende tijdsbestedingen heeft Constandt zowel beschreven als geïllustreerd. De bezetting en de oorlogsschade maakten dat Westende het Interbellum binnentrad als een volledig te herbouwen vakantieoord, net op tijd voor de eerste democratisering van het toerisme. Zonder veel pretentie gemaakt is het vooral een iconografisch mooi verzorgde beschrijving van een burgerlijk vakantieoord.

Harry Van Royen

ERIK DE RIJCKE,

Memento Mori. Kerkhoven en begraafplaatsen van Groot-Hamme.

Hamme, Geschied- en Heemkundige Kring Osschaert (Vooruitgangstraat 39, 9220 Hamme), 1996, 118 p.

Funeraire archeologie is de laatste jaren een van die cultuurhistorische groeisegmenten dat het niet hoeft te verbazen dat steeds meer kerkhofgeschiedenissen het levenslicht zien als afzonderlijke studie. Het werk van De Rijcke is vooral interessant op vlak van de verhuis van de begraafplaatsen in de druk van overbegraaving en dorpsgroei. Naast het geschiedkundig overzicht van de groei van deze begraafplaatsen besteedt de auteur ook aandacht aan de klasse van de grafmakers, rouwgebruiken, lijkenvervoer en besluit met een overzicht van de grafmonumenten van de Hamse en Moerzeekse elite. Een lokale monografie met een nagestreefde volledigheid voor het groter funerair erfgoed maar minder voor de gewone grafkunstevolutie.

Harry Van Royen

DOMINQUE J.B. VANPEE

Tussen moment en monument voor de eeuwigheid... Gietijzeren grafkruisen in Vlaams-Brabant.

Winksele, Verbond voor Heemkunde (Kerkstraat 17, 2970 's-Gravenwezel), 1996, 48 p.

Voor volkskundigen betekende gietijzer vrijwel een synoniem voor industrieel en dus niet interessant voor studiewerk. Dit stelt de auteur vast bij het bekijken van het reeds uitgevoerde studiewerk over gietijzeren grafkruisen in België. Heeft Wallonnië reeds een volledige beschrijvende inventaris dan was de aandacht voor dit stuk funerair patrimonium in Vlaanderen zeer bescheiden te noemen en hadden volkskundigen enkel smeedijzeren grafkruisen behandeld. Naast een inleiding over het kruis en gietijzer volgt een basisinventaris van die gietijzeren grafkruistypes die in Vlaams-Brabant nog te vinden zijn. Aangezien dat de meeste types ook nog op andere Vlaamse kerkhoven en begraafplaatsen kunnen teruggevonden worden is dit een boekje dat eveneens bruikbaar is buiten de behandelde geografische aanduiding.

Harry Van Royen

COLETTE COENEGRACHTS,

Mode onder mode.

Hasselt, Modemuseum (Gasthuisstraat 11, 3500 Hasselt), 1997, 50 p.

In het modebeeld is er terug meer aandacht voor het meer kunstzinnige ondergoed of lingerie. Op internationaal vlak worden daarover verschillende nieuwe titels op de markt gebracht. Op Vlaams niveau werd hierover nog niet veel gepubliceerd, buiten bv. H. Vannoppen (red.), *Streekdrachten in onze gewesten* (Gent, 1994, p. 101-103), een synthese van een artikel dat in 1992 in het tijdschrift van de Vlaamse Vereniging voor Hedendaags en Oud Textiel verscheen. Als synthese brengt deze brochure het ondergoed via enkele items zoals "vier eeuwen marteltuigen", waarbij de vorming(smiddelen) die tussen de 16de en 20ste eeuw gebruikt werden om het modebeeld te kunnen evenaren worden bekeken. Uiteraard wordt erotische lingerie niet ongemoeid gelaten, evenals kousen en nachtkledij. Deze twee items komen ietwat vreemd over bij de rest. Deze tekstbrochure bij de gelijknamige tentoonstelling is geen wetenschappelijke hoogvlieger, maar biedt wel een goede basis rond het thema, bijengesproken uit enkele andere algemene kledingsgeschiedeniswerken.

Harry Van Royen

R. DEKKER e. a.,

Kinderen van alle tijden. Kinder-cultuur in de Nederlanden (vanaf de middeleeuwen tot heden).

Zwolle, Waanders Uitgeverij, 1997, 206 p., ISBN 90 400 9941 3

Dit begeleidend boek bij de gelijknamige tentoonstelling biedt een goed beeld van hoe momenteel over kinderen en hun cultuur wordt gedacht. De inleiding van Rudolf Dekker schetst een algemeen evoluerend kader met aandacht voor opvoedkundige elementen en enkele problematieken waarbij de veranderingen in het kinderbeleid door de moderne mediainvloed niet uit de weg worden gegaan, want het uitgangspunt van de kindercultuur voor de eerstvolgende decennia.

Annemarieke Willemsen zoekt het in haar bijdrage dichter bij de grond. De materiële cultuur van het kind is in feite een onvolledige titel, want het gaat hier om elementen uit de materiële cultuur van volwassenen voor het kind. Van kraamkamer tot school worden diverse materiële getuigen in hun kader geplaatst, maar een belangrijk facet van de kindercultuur wordt hierbij vergeten, nl. het speelgoed dat de kinderen zelf maakten. Hierin schuilt immers een wezenlijk element van overdracht van materiële kindercultuur door de eeuwen heen. Gerárd Rooijackers belicht ten-

slotte de rituele wereld van het Zuid-Nederlandse kind. Hierin vooral aandacht voor de overgangs- (doop, school en plechtige communie) en kalenderrituelen (St.-Thomasvieren, St.-Martinus, St.-Niklaas en Pasen) en natuurlijk de gebruiken bij het overlijden en begraven van kinderen. Interessant maar wel Noord-Brabants van oriëntatie, wat in Nederland ook wordt omschreven als Zuidelijk.

Harry Van Royen

DENISE DE WEERDT,

Buiten de uren. Buiten de muren. Zeventig jaar om- en naschoolse werken van het Stedelijk Onderwijs te Gent 1927-1997.

Gent, v.z.w. De Vrienden van het Historisch Archief van het Stedelijk Onderwijs Gent (Klein Raamhof 8, 9000 Gent), 1997, 119 blz., ill.

Historica Denise De Weerdts behandelt, met de medewerking van Nadia Hublé-Vankenhove, doel, ontstaan en evolutie van de om- en naschoolse werken : in de context van de schoolstrijd diende een tegenwicht gevormd te worden tegen de politieke invloed der katholieken in het onderwijs en dit door de mogelijkheden van het stedelijke onderwijs te verruimen en zo dit onderwijs aantrekkelijker te

maken. In 1927, nu net 70 jaar geleden, werd als overkoepelend orgaan onder impuls en het voorzitterschap van schepenen van onderwijs Jules D'Asseler de vzw "Beschermcomité der Gemeentescholen van Gent" opgericht. De activiteiten van het Beschermcomité en van het later tot stand gekomen Vakantiewerk "De Gentse Trekvogels", waarvan de bekende volkskundige en bestuurslid van het Museum voor Volkskunde Richard Vankenhove voorzitter was, hadden niet enkel een sociaal karakter (o.a. met een afdeling 'Zedelijke Opvoeding'), maar bestonden evenzeer uit culturele manifestaties zoals toneel- en filmvertoningen, voordrachten, elf-novemberfeesten, stoeften, fancy-fairs, hobby-tentoonstellingen, kinderbals, moederfeesten, St.-Niklaasfeest : een ruime schat voor verder cultuurhistorisch onderzoek!

Interessant is de beschrijving van het "Werk van het Schooleetmaal" tijdens de crisis van de dertiger jaren. Ten voordele van het schooleetmaal-fonds schreef Richard Vankenhove toen (1932), samen met Adhémar Lepage die de muziek optekende, de belangrijke publicatie *Het Volksleven in het Straatlied : een festijn van volks- en straatliederen*.

Ook de vzw "Werk van de Gezonde Lucht" komt aan bod met zijn schoolkolonies, openluchtschool, sneeuwklassen, zijn home Astrid in Bredene, de speelpleinwerking in Sint-Martens-Latem en

later op het gekende speelplein Henri Story. Andere groeperingen die het Gents Stedelijk Onderwijs verdedigden en steunden krijgen eveneens aandacht.

Deze micro-geschiedenis biedt een boeiend schoolvoorbeeld van de verweving (een "netwerk") van politiek en cultuur.

A. Eloy

IN MEMORIAM dr. Maurits GYSSELING

Op 24 november 1997 heeft dr. Maurits Gysseling ons definitief verlaten.

Herstellend van de zoveelste fysieke beproeving en met nog zoveel plannen voor de boeg, was het hem deze keer niet vergund van de kliniek naar huis terug te keren. Geboren op 7 september 1919 te Oudenburg, was hij voorbestemd om schoenmaker te worden. Gelukkig voor de wetenschap heeft hij zich evenwel niet bij zijn leest gehouden. In 1934 verhuisd naar Oostakker, studeerde hij eerst aan het Gentse Atheneum en vervolgens aan de Gentse Rijksuniversiteit, waaraan hij later als faculteitsgeaggregeerde verbonden werd. Pas twintig, debuteerde hij in "Oost-Vlaamse zanten" 1939 met *de Folklore van Oudenburg en omliggende*. Wat dr. Gysseling allemaal heeft gepubliceerd, tart gewoonweg elke beschrijving. Het gaat immers niet enkel de krachten van één vakbekwame sterveling, maar van diverse gespecialiseerde teams vër te boven. Wij zijn wel erg oneerbiedig door enkel op te sommen: de *Diplomata Belgica* met Anton Koch (1950), het *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)* (1960), de toponymische studies over Oudenburg, zijn doctoraat (1950), en Gent (1954), de *Oudnederlandse Grammatica* (1961 en 1964), het *Corpus van Middelnederlandse teksten* (1977-87), de

inventarisering van het reusachtige archief van het *Bisdom en Sint-Baafs* (verschijnend vanaf 1997) en, wachtend op afwerking en publicatie, het *Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen*, het *Antroponymisch Woordenboek* en de herordening van Pokorny's *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*. In 1966 werd hij lid van de Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Aan welke andere neerlandicus, naamkundige én archivaris-paleograaf in dit land was een levenslang onderzoeksmandaat beter toegekend dan aan hem? En welke andere vorser verdiende meer dan hij bekroond te worden met de *Meesterschapsprijs voor Taal- en Letterkunde* van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden (1969) en met de vijfjaarlijkse *Baron Holvoet-prijs*, de

hoogste Belgische onderscheiding door het NFWO verleend op het gebied van de Geesteswetenschappen (1970)? De indrukwekkende kwantiteit van dr. Gys-selings werk was van de beste kwaliteit. Op jonge leeftijd was dr. Gysseling al tot de bevinding gekomen dat niet enkel bestaande opvattingen en interpretaties veelal aan dringende herziening toe waren. Ook de bronnen waarop die opvattingen en interpretaties stoelden, moesten opnieuw onderzocht, geëxcer-peerd en desnoods integraal uitgegeven worden. In volle oorlog begon daarom, vaak per fiets, een rusteloze internationale odyssee die alleen maar nu tot een einde is gekomen. Radicaal integer en bijzonder veeleisend voor zichzelf, soms ten koste van zijn lichaam, wars van alle vleierij en diplomatie, had hij het meer dan eens aan de stok met de academische wereld. Dr. Gysseling had niet enkel het geluk buitengewoon intel-ligent te zijn en het hart voor de weten-

schap op de juiste plaats te dragen. Hij had ook het voorrecht een uitzonderlij-ke schutsengel te ontmoeten: Monique Lybaert of mevrouw Gysseling. Samen zetten zij zich toonbeeldig en belange-loos in voor het regionale culturele en verenigingsleven (denk aan de Gentse heemkundige kring "De Oost-Oudburg" en het Documen-tatiecentrum voor Streekgeschiedenis te Sint-Amands-berg). Nr. 121 van de Heiveldstraat te Sint-Amandsberg was dus allesbehalve een ivoren toren. Het had nochtans probleemloos gekund. Voor velen was dr. Gysseling de eerste bron en tevens het absolute eindpunt. Veelal was enkel hij in staat de bakens van de wetenschap te verplaatsen. Zo hoog, zo eenzaam hoog was zijn plaats. Geheel en al stond zijn leven in het teken van de wetenschappe-lijke arbeid, van de waarheid, van de waarachtigheid. Het was zo ontzettend rijk gevuld en daarom veel te kort.

Luc Van Durme

COLLOQUIUM

VOLKSRELIGIEUZE ANALYSE VAN BELGIË

Het Verbond voor Heemkunde v.z.w. organiseert op zaterdag 28 maart 1998 in het C.C. d'Oude School te Weerde (Zemst) het eerste deel van een driedaags colloquium "**Volksreligieuze analyse van België**".

Het thema van de eerste dag is "*Volksheiligen in Vlaanderen, Wallonië en de Oostkantons. Gelijkenissen en verschillen*". Het uitgangspunt van de lezingen is dat volksreligie niet alleen volkskundig dient beschreven te worden, maar dat historisch en antropologisch onderzoek, ook vergelijkend, nieuwe inzichten in het volksreligieus erfgoed kan genereren.

Het volledig colloquiumprogramma kan u aanvragen bij het secretariaat van het Verbond voor Heemkunde, Kerkstraat 17, 2970 's-Gravenwezel (tel. 03/658.90.34, fax 03/685.59.30). U kan zich ook reeds inschrijven voor dit colloquiumonderdeel door 650 fr. te storten op reknr. 523-0403487-42. Als bewijs krijgt u dan een factuur toegestuurd, samen met het dagprogramma.

Voor de drie dagen samen kost het 1.500 fr., eveneens te storten op dat rekeningnummer. De andere twee colloquiumdagen zijn 17 oktober en 14 november 1998.

Eind 1998 wordt het colloquiumboek uitgebracht met artikels gebaseerd op de lezingen. U kan hiervoor reeds intekenen door 950 fr. te storten op bovenvermeld rekeningnummer. Na 1 december 1998 zal het boek 1.250 fr. kosten.

Dit colloquium wordt georganiseerd in samenwerking met het Musée en Piconrue (Bastogne) en wordt gesteund door de Koning Boudewijnstichting en de Nationale Loterij.

**De v.z.w. Museum voor Volkskunde Gent organiseert in 1998
de lezingencyclus
"DE ONTGRENZING".**

In deze reeks brengen vier sprekers het brede terrein van de volkskunde in relatie met hun eigen discipline. Vanuit een taalkundig, een archeologisch, een geografisch en een psychoanalytisch perspectief worden enkele aspecten van volkscultuur 'anders' bekeken.

De voordrachten hebben plaats op donderdagavond in het Museum voor Volkskunde, Kraanlei 65 te Gent, telkens om 19.30 u, op volgende data :

5 februari 1998

Prof. Dr. J. Taeldeman

"Volkstaal als spiegel voor de Volkscultuur"

26 februari 1998

D. Callebaut, werkleider Instituut voor het Archeologisch Patrimonium

"Latrines : een doorkijk op de middeleeuwse hygiëne"

5 maart 1998

Prof. Dr. A. Verhoeve

"De vormentaal van onze traditionele landschappen"

19 maart 1998

S. Dhaene, conservator Museum voor Volkskunde

"Volkskundige rituelen vanuit psychoanalytisch oogpunt bekeken"

Geïnteresseerden kunnen, mits voorafgaande inschrijving de gehele cyclus bijwonen.

De kostprijs bedraagt 200 fr. voor de 4 lezingen, te storten op rek.nr. 290-0516810-15 van v.z.w. Museum voor Volkskunde-Gent met vermelding van "De Ontgrenzing". Na de lezingen is er gelegenheid tot het nuttigen van een drankje in de recent geopende museumherberg.

Wij hopen u te mogen begroeten.

Inlichtingen : Museum voor Volkskunde, Kraanlei 65, 9000 Gent. Tel. : 09/223.13.36

OOST-VLAAMSE ZANTEN JRG. LXXII (1997)

INHOUD

Met classificatie-codes volgens het Plan-Hoffmann-Krayer, 1991:

- 1 Volkskunde als wetenschap
- 2 Regionale volkskunde
- 3 Etniciteit, identiteit, levensstijlen
- 4 Leeftijden, geslacht, groepen
- 5 Economie, wereld van de arbeid, beroepen
- 6 Volkskunst, populaire esthetiek
- 7 Uithangtekens, symbolen, gebaren, tekens
- 8 Kledij
- 9 Voeding
- 10 Nederzetting, landschappen
- 11 Architectuur, bouwen, wonen
- 12 Objecten
- 13 Gebruiken, feesten, spelen, vrije tijd
- 14 Religie, devotie
- 15 Volkswetenschap
- 16 Gezondheid, ziekte, lichamelijkheid
- 17 Rechterlijke volkskunde
- 18 Literaire volkskunde: motieven en thema's
- 19 Lied
- 20 Muziek en dans
- 21 Volksproza en lectuurvoorziening
- 22 Taal
- 23 Toneel, circus
- 24 Media

ADRIAAN (Mark). Wassen ex-voto's in Vlaanderen. 1B3, 6J, 12D, 14C2, 14I	63
BAILLIEUL (Beatrix). Portrettengalerij van de Gentse schuttersmaatschappij Willem Tell. 13H	214
BRAEKMAN (Willy L.). De sekte van de gezanten Gods. Exorcisten te Heusden (1804-1806). 14G, 16C1	37
idem Verjongingsingrepen: marktliederen over herbakkers, herslijpers en hergieters. 4A, 13E, 16A, 19E	81
idem Zwingelingen: dans- en drinkpartijen voor jongelui te Letterhoutem (17de eeuw). 4E, 13E, 21D	100
idem Uitdaging tot een tweegevecht in de 16de en 17de eeuw: Waasmunster, Zingem en Gent. 13B, 17B	184
idem Loflied op het dorp van Zeveneken (vroeg 18de eeuw). 10B, 13A, 19E	250
idem Oplichters aan het werk te Gent in 1751. 4I, 17B	258
BUYSE (Sofie). Het ambachtelijke touwspinnen en touwslaan te Hamme. 5F, 12C	150
DAEM (Marcel). De verering van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen. 11G, 14C1, 21J	16
idem Het Oost-Vlaams Reuzenarchief. 1A2, 1B1, 13F	53
DE BACKER (Christian) en Verstraete (Ingeborg). Een apothekersrekening voor Bruggeling Jan Audeians, gecolloqueerd bij de Alexianen te Gent (1712). 14E, 15H, 17B	142
DE BLOCK (Danny), zie: van der Linden (Renaat).	
DE MAERTELAERE (Guy). <i>rec.</i> John Flanders. Dat was een tijd! 1B4, 13A, 21M	123
DE PAUW (Tineke). Over dieren in plantnamen. 15B, 22A	182
DE VRIENDT (Roza). Feest en rouw achter de porseleinkaart. 6B, 13C4, 14I	234
DHAENE (Sylvie). De muren weten ervan. Kunstenaars in het Patershol. 1B3, 6A	126
Lezingencyclus De ontgrenzing 1B3	290
ELOY (Arnold). <i>rec.</i> Denise De Weerd. Buiten de uren. Buiten de muren. 13A	285
GEYBELS (Hans). Over papen en duivels. De geestelijkheid en de witte magie. 14C4, 14E	39
GIRALDO (Walter). In memoriam Guillaume Michiels. 1B4	49

idem	Het ex-voto, een boeiend object met vele gezichten. 6J, 12D, 14C2, 14I	58
idem <i>rec.</i>	H.L. Cox. De mirakelliteratuur omtrent Sint-Trudo. (rec.) 1A1, 14C5, 14D	122
JACOBS (Marc).	Internet: nieuwsgroepen en mailing lists voor cultuurwetenschap. 1C3	30
idem	Internet: literatuurinformatie, catalogi en tijdschriftartikelen. 1A1, 1C3	110
idem	Poppen maken in Vlaanderen in de jaren negentig. De inbreng van Ted en Kath Beresford. 12D, 13I, 23G	130
LAMARCQ (Danny).	De tietaniek te Aspelare. 3E, 5K1, 7B	44
idem	Seksueel afwijkend gedrag. 4A, 16E	70
idem	Valentijn: een heilige met een duister verleden. 14D, 13C3, 14C1	102
idem	Een rijke stinkerd. 11E, 13C4	188
idem	Waarom en sinds wanneer zetten we een kerstboom in ons huis ? 7B, 13D5, 14B	260
LOX (Harlinda).	Verjongingsrituelen in de sprookjes. Een poging tot contextualisering. 1C3, 13E, 21F1	95
REDACTIE.	Editoriaal. 1B1	2
SIMONS (Gerard).	Sint-Napoleon. 5M, 14D	107
VAN DER LINDEN (Renaat).	In memoriam Eugeen Van den Broeck. 1B4	50
idem	In memoriam Gabriel Haelman. 1B4	52
idem	Offergaven voor gezondheid en voorspoed van mens en dier. Inleiding Ex-voto's in Vlaanderen. 6J, 12D, 14C2, 14I	57
idem	Nieuw straatbeeld zonder historie te Haaltert. 6A, 13F, 24	106
idem	De eerlijke kunde en kunst voor eenvoudige lieden. 4I, 5G, 2	190
idem	Victor Stuyvaert: illustrator-graficus. 6B	200
idem	Teerlingen. Studie en spel in de Gentse Feesten. 13F, 13I	202
idem	In memoriam Jan Van Bockstaele. 1B4	204
idem <i>rec.</i>	Hubert Boone & Wim Bosmans. Volksinstrumenten in België. 20F	268
idem <i>rec.</i>	Paul Huys. Molen en molenaar te kijk gesteld. 5A, 11B2, 18	273
idem	en De Block (Danny). Overmere: onze reuzen 60 jaar. 13F	196

VANDERVEKEN (André). Een oud devoot volksgebruik:		
	het maken van een "Rikketeekas". 12D, 14I	46
VAN DURME (Luc). In memoriam dr. Maurits Gysseling. 1B4		287
VAN ROYEN (Harry). De jeugdherinneringen van pater P. Vertenten msc		
	aan de Hamse Grote Kermis in 1897. 13F, 14A, 16A	205
idem <i>rec.</i>	Eugeen Bogaert & André Van de Sompel. Kalken (...). 10B	278
idem <i>rec.</i>	Mike Storry & Peter Childs. British Cultural Identities. 2A2, 3A	279
idem <i>rec.</i>	Laura Hunt Yungblut. Strangers Settled Here Amongst Us.	
	2A2, 3E	279
idem <i>rec.</i>	Sulpicius Severus. Het leven van Sint-Maarten. 14D	280
idem <i>rec.</i>	Rudi Künzel. Beelden en zelfbeelden van middeleeuwse	
	mensen. 3A, 4A, 13A	281
idem <i>rec.</i>	Erik Nijhof en Peter Scholliers. Het tijdperk van de machine.	
	5A, 11A, 12A, 13A	281
idem <i>rec.</i>	Marc Constandt. De geschiedenis van Westende-Bad. 10A	282
idem <i>rec.</i>	Erik De Rijcke. Kerkhoven en begraafplaatsen van	
	Groot-Hamme. 11E, 13B4	283
idem <i>rec.</i>	Dominique J.B. Vanpée. Gietijzeren grafkruisen in	
	Vlaams-Brabant. 11E, 13C4	283
idem <i>rec.</i>	Colette Coenegrachts. Mode onder mode. 8A	284
idem <i>rec.</i>	R. Dekker (red.). Kindercultuur in de Zuidelijke Nederlanden.	
	13A	284
idem	Colloquium "Volksreligieuze analyse van België" 1B2, 14A	289
VELLE (Karel). Tijdsordening en alledaagsheid in de 19de eeuw.		
	5K1, 5M, 11D, 17B	4
idem <i>rec.</i>	Gita Deneckere. Het Gentse Sint-Vincentiusziekenhuis.	
	11B2, 14E, 16A	262
idem <i>rec.</i>	Gita Deneckere. Sire, het volk mort. 5A, 17A	263
idem <i>rec.</i>	Donald Weber. Homo criminalis. 17A	265
VERSTRAETE (Ingeborg), zie: De Backer (Christian).		

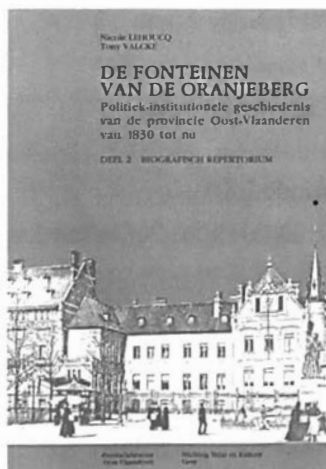
Met

de sympathie

van de

Generale Bank

452 p., 225 foto's
1.500 fr.

Bestelling:
Uitgeverij Stichting Mens en Cultuur
Groot-Brittanniëlaan 43
9000 Gent
of
via de boekhandel
ISBN 90-72931-71-8

Nicole LEHOUCQ
Tony VALCKE

DE FONTEINEN VAN DE ORANJEBERG

Politiek-institutionele geschiedenis
van de provincie Oost-Vlaanderen
van 1830 tot nu.

DEEL 2 . BIOGRAFISCH REPERTORIUM
met gegevens over de 18 gouverneurs, 80 gedeputeerden, 18 voorzitters van de Provincieraad, 1335 provincieraadsleden en 9 provinciegriffiers die de provincie Oost-Vlaanderen de voorbije 160 jaar hebben bestuurd en besturen.

Een bijzonder nuttig naslagwerk!
Uitgave i.s.m. het Provinciebestuur
Oost-Vlaanderen